

אחדות

XXIX. ÉVFOLYAM, 117. SZÁM • 2019. ÁPRILIS • 500 Ft
5779. NISZÁN • ניסן תשע"ט • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

HITKÖZSÉG A KÖZÖSSÉGÉRT

Karitatív országjárásra
indult az EMIH

MIÉRT IMÁDKOZTAK
HORTHYÉRT
A MAGYAR ZSIDÓK?

MELYIK KESERŰFÜVET
FOGYASZTJUK A SZÉDEREN?

IZRAEL-IRÁN: ELLENSÉGES JELEN,
ELLENTMONDÁSOS TÖRTÉNELEM

KEDVES OLVASÓ!

Múlt héten valakinek megköszöntem, hogy elvégzett egy munkát, amivel én bíztam meg. Azt felelte: nincs mit. Mindig megütközöm ezen a kifejezésen: én azt mondom, köszönöm és a másik azt mondja, nincs mit? Ilyenkor elgondolkozom, hogy esetleg rosszul ítélt meg a helyzetet, és talán valóban nem érdemi meg az illető a köszönetemet? (És magamban ilyenkor rávágom: hát akkor tényleg nincs mit...)

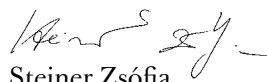
Amikor azt hallom, nincs mit, azt érzem: valami, ami nekem fontos, a másinak semmit sem jelent. Amikor azt hallom, nincs mit, pláne azt, hogy szóra sem érdemes, akkor úgy érzem, visszautasították az én udvarias gesztusomat. Az emberek sokszor nem szeretnek segítséget, pláne szívességet kérni, és ha ráadásul még az orrukra is koppintanak egy „nincs mit”-féle rendreutasítással, akkor még kellemetlenebbül fogják magukat érezni: hiszen ha ennyire semmi, amit kértek, akkor aztán tényleg igazán kár volt érte zargatni a másikat... Ráadásul ezzel az (ál)szerény gesztussal magukat is lekicsinylik, akik élnek vele. A saját segítőkészségüket, munkájukat, erőfeszítésüket alacsonyítják le.

A peszáchí széderen felolvasott Hágádában van egy rész, amit gyerekként örületes szemtelenségnek tartottam (és kamaszként felismerni véltem benne a saját nyegle replikáimat...). Ez a közismert dallamú Dájénu, vagyis Elegendő (lett volna) szakasz, ahol sorra köszönjük meg az Örökkévalónak, hogy kivezetett bennünket Egyiptomból, és nekünk adta a Szináj-hegynél a Tórát. A vers sorra veszi a Tóraadásig vezető események stádiumait, mindegyikhez hozzátéve: dájénu (amit magyarra a tömör és rövid: ez egyedül is elegendő lett volna kifejezéssel fordítunk...). Micsoda hücpé viselkedés ez például: elég lett volna nekünk ha elvisz a Szinájig, de nem adja nekünk a Tórát?! (Pláne mi értelme van annak, hogy kettéválasztja a tengert, de minket nem vezet át száraz lábbal? – kérdeztem értetlenül.)

Amikor a zsidók azt mondják az Örökkévalónak: köszönjük, amit értünk tetszel, rálegyinthetne, hogy jaj, hát szóra sem érdemes. A zsidó irodalom egyik legrészletesebb „köszönöm”-je, a Dájénu azonban megmutatja nekünk, hogy mindig van mit megköszönni, hiszen egy-egy cselekedet mögött rengeteg apró részlet rejlik, amikért mind hálásak lehetünk. Az Örökkévalónak pont ugyanannyi erőfeszítés volt szétválasztani a tengert, mint száraz lábbal átvezetni rajta bennünket. Azzal, hogy mi részletesen mindezekért köszönetet mondunk, ő pedig elfogadja azt, elismerjük, hogy mindkettőnk számára fontos volt ez a tett, akkor is, ha az egyikünk képtelen lenne végrehajtani, míg a másikunknak könnyedén megy.

Ahogy udvariatlan nem megköszönni valamit, ugyanúgy nem illik visszautasítani a köszönetet. Egy szívesenbe még senki nem halt bele. Ahogy megtanulunk segítséget elfogadni, úgy tanuljunk meg köszönetet is elfogadni.

Kóser peszáchot!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

BORÍTÓ

*Hitközség a közösségért
– Karitatív országjárásra
indult az EMIH*

Fotó: AB video

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károlyi krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruach rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Cseh Viktor, Golubovics Martina

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

MAIMONIDÉSZ: TÖRTÉNELEMOKTATÁS ZSIDÓ FELHANGGAL

„A zsidó történelem nagyon sok
mindent lefed, és sok helyen
állítható párhuzamba
a magyar történelemmel
és szerves részét képezi annak.

Ez nyilván nem része
a tananyagnak, de olyanfajta
érdekesség, amivel
felkelthetem a gyerekek
érdeklődését.”

24. oldal

8. oldal

IRÁN ZSIDÓSÁGA

„Perzsia (ma Irán) zsidósága 2500
éves múltjával a diaszpóra egyik
legrégebbi közössége; gyökerei
összefonódnak a babilóniai
zsidóság történetével.”

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
Nincs mit megköszönni?
- 41 Hírek

REBBE

- 51 A szabadság valódi jelentése
A Rebbe peszáchí üzenete

HOHMECOLÓ

- 61 Izrael és Irán:
ellentmondásos kapcsolatok
- 81 A babilóni fogságtól
a máshádi titkos zsidókig
Az iráni zsidóság története
- 101 Hogyan menekítette ki a Chábád
a zsidó gyerekeket Iránból?

JIDDISKÁJT

- 121 Melyik keserűfüvet fogyasztjuk
a széderen?
Oberlander Báruach rabbi írása
- 151 Mirjám tánca
- 181 Imádkozunk-e Horthy
születésnapján?
Köves Szmó rabbi írása

18. oldal

IMÁDKOZZUNK-E HORTHY SZÜLETÉSNAPIJÁN?

„Az uralkodó egészségéért és
üdvéért elmondott ima hagyománya
nem Horthyval és nem a Kazinczy
utcai ortodox templomban kezdődött.”

KILE

- 221 Hitközség a közösségért
– országjáró túrára indult az EMIH
Az országos program célja
a rászorulóknak segítése
- 231 Könnyebb az élet, ha alapból
optimisták vagyunk
- 241 Történelemoktatás zsidó felhanggal
Interjú Kovács Gergely
történelemtanárral
- 261 A rövid hosszú hét Izrael földjén
- 271 Hajcihő a peszáchí liszt,
tej és zsír körül
Peszáchí élelmiszergyártás
Judapesten

MISPÓHE

- 301 Peszách a perzsa zsidók
konyhájában

ÉCESZGÉBER

- 321 Mit adott nekünk az internet
– és mit nem? Steiner Zsófia írása
- 341 A prágai pékek gonosz terve
– mese

MEGNYÍLT A MAGYAR KÜLGAZDASÁGI KÉPVISELET JERUZSÁLEMBEN

Benjamin Netanyahu izraeli miniszterelnök és *Szijjártó Péter* külgazdasági és külügyminiszter március 19-én közösen nyitották meg Magyarország külgazdasági képviseletét Jeruzsálemben.

A külügyminiszter az eseményen mondott beszédében kiemelte: a magyar gazdaság, valamint vállalatok érdeke, hogy az izraeli cégekkel minél szorosabban együttműködjenek. Netanyahu szerint rendkívüli jelentőségű az iroda megnyitása. Az izraeli kormányfő megköszönte, hogy Magyarország kiáll Izrael mellett a nemzetközi fórumokon, valamint határozottan fellép az antiszemitizmus ellen.

Ezután Tel-Avivban a külügyminiszter megnyitotta a márciustól októberig tartó izraeli magyar kulturális évadot, a magyar-izraeli diplomáciai kapcsolatok újrafelvételeinek harmincadik évfordulóján.

A megnyitót megelőző napon *Vattamány Zsolt* polgármester vezetésével delegáció látogatott Cfátra (amelyben az EMIH részéről *Tóth Gábor* kabinetfőnök vett részt), hogy megerősítsék Erzsébetváros és Cfát testvérvárosi kapcsolatát.

A BŐSÉG ZAVARA PURIMKOR

Idén is színes program-kavalkáddal örvendeztette meg a közösséget Purim alkalmából az EMIH. A március 20-án beköszöntő ünnep alkalmából grandiózus estét szerveztek a Kazinczy utcai Tesla nevű szórakozóhelyen, melynek hatalmas, emeletes terei kizárólag az ünnepre érkezők rendelkezésére álltak.

Az ünneplés másnap sem állt meg egy percre sem: az óbudai zsinagógában az Alef Kids purimi karnevált szervezett a kisebb gyermekeknek, miközben szüleiket és nagyobb testvéreiket Köves rabbi és családja vendégelte meg. A Vasvári utcai zsinagógában és az Oberlander család otthonában is sokan vettek részt a szédereken. A budavári zsinagóga közössége *Faith* rabbi és családja otthonában ünnepelt és idén először Szentendrén is tartott az EMIH purimi ünnepséget. Megrendezték a már hagyományosnak számító purimi lakomát a Bét Menáchem Gyermekek-táti Központban is. Az EMIH vidéki közösségeiben, Debrecenben, Keszthelyen, Miskolcon és Mádon is színvonalas, vidám eseményeket szerveztek.

GYULAFEHÉRVÁR: ZSIDÓ MÚLT, MODERN TECHNOLÓGIA

A városban okostelefon segítségével lehet felfedezni a történelmi helyszíneket. A régi zsidó temető és a közelmúltban felújított zsinagóga is bekerült a programba.

Az erdélyi város fontosabb helyeinél QR-kódok találhatóak, így könnyen és gyorsan el lehet olvasni a tudnivalókat a saját telefonunkon. Jelenleg 64 kulturális örökségi helyszín szerepel a listán.

A zsinagóga 1840-ben készült el. Az utóbbi években az önkormányzat folyamatosan költött a zsidósághoz kapcsolódó helyszínekre, különös tekintettel a régi temetőre.

A zsinagógát ma is használja a megmaradt zsidó közösség, a temető pedig talán a legrégebbi zsidó temető Erdélyben és az egyik legkorábbi Románia területén. Kezdetben szefárd, majd askenázi zsidók használták. Több mint 21 ezer négyzetméteres és 1960 sírkövet számoltak össze benne.

Az információkat négy nyelven lehet elérni: románul, angolul, franciául és olaszul.

RABBI VIGASZTALJA A GYÁSZOLÓ MUSZLIMOKAT ÚJ-ZÉLANDON

A christchurchi mecsetben március 15-én elkövetett, ötven halálos áldozatot követelő terrortámadás áldozatainak hozzátartozóinál tett látogatást *Mendy Goldstein* rabbi, a Chábád mozgalom új-zélandi központjának társigazgatója.

„Az emberek nagyon örültek, hogy egy rabbi is el látogatott hozzájuk és nagyra értékelték az új-zélandi és a külföldi zsidó közösségek támogatását is. Ezek azok a pillanatok, amikor felismerjük, hogy valójában összetartozunk. A közöttünk lévő különbözőségek ellenére mindannyian az emberiség nagy családjához tartozunk, és ezt most mindenki érezhette” – mondta *Goldstein* rabbi.

A rabbi látogatását üdvözölte Christchurch polgármestere és más tisztségviselők is. „A mecsetben elkövetett terrortámadás megmutatta, hogy a valódi hit átível a különböző vallásos meggyőződéseken” – mondta *Duncan Webb* parlamenti képviselő.

A SZABADSÁG VALÓDI JELENTÉSE

A REBBE PESZÁCHI ÜZENETE

Isten kegyelméből

5722. niszán hó 11. (1962. április 15.), Brooklyn, New York
Testvéreimnek, bárhol is legyenek. Isten áldjon meg titeket

Áldás és üdvözlés,

Peszách ünnepe, szabadságunk ideje, a Tóra része. Tóra, abban az értelemben, hogy „útmutatás és tanítás”, mert a valódi szabadságról tanít minket.

PESZÁCH SZABADSÁG-FOGALMA

Más, a szabadságot leíró, gyakran különös definíciókkal szemben, Peszách ünnepe arra tanít minket, hogy a valódi szabadság nem más, mint a totális szabadság. Teljes és maradéktalan szabadság az emberi életet meghatározó mindhárom területen: (a) a lélek birodalmában, (b) a test birodalmában, (c) a minket körülvevő világban. Mindhárom területen külön-külön és együtt is.

Ez azt jelenti, hogy a zsidók feladata a szabadságra való törekvés a mindennapi élet fent említett területein, még hozzá úgy, hogy ne keletkezzen konfliktus e területek között, sőt még egészítsék is ki egymást. Csak az ilyen szabadságot hívhatjuk valódi szabadságnak.

Magától értetődik, hogy a harmonikus és teljes szabadságot nem érhetjük el, amennyiben a lélek, mely valójában Isten egy darabja (az emberben megnyilvánuló Isten), a test alárendeltje, és mindketten (test és lélek) a fizikai világ alárendeltjei.

HÁROMSZOROS SZOLGASÁG, HÁROMSZOROS SZABADSÁG

Ebből azt a nyilvánvaló következtetést vonhatjuk le, hogy a valódi szabadság csak akkor érhető el, ha az emberi élet alacsonyabb rendű összetevőit (a testet és a fizikai világot) a lehető legmagasabb szintre emeljük. Ezen összetevők a számukra elérhető legmagasabb szintre emelkednek a lélekkel és annak céljaival együtt, míg a lélek, a maga szintjén, felszabadítja önmagát mindattól, ami hátráltatja a beteljesedésben.

Az egyiptomi rabszolgaság és az azt követő felszabadulás pontosan leírja a szabadság imént felvázolt koncepcióját.

A rabszolgaság az emberi életet meghatározó mindhárom területen teljes és maradéktalan volt: (a) spirituális rabszolgaság egy olyan országban, mely a moralitás legalját képviselte. Nem véletlenül nevezték Egyiptomot a „föld utálatosságának”, (b) szélsőségesen kizsigerelő rabszolgamunka, (c) az őket megillető anyagi javaktól való teljes megfosztottság.

A LÉLEK SZABADSÁGA

A felszabadulás is e három területet érintette, még hozzá a lehető legteljesebb mértékben: (a) legelőször is, a spirituális felszabadulás – „Fogjatok és vegyetek magatoknak juhokat családjaitok szerint, és vágjátok le a Peszách-áldozatot.” Ezzel nemcsak megtagadták az egyiptomi bálványt, hanem nyíltan ki is fejezték annak értéktelenségét [az egyiptomiak istenként imádták a bárányt], (b) teljes fizikai felszabadulás, hiszen „felemelt kézzel”, dallal és ünnepléssel vonultak ki Egyiptomból, (c) megkapták jogos anyagi javaikat, hiszen „kincsekkel megrakodva” vonultak ki.

Vannak, akik az önfelszabadításra való törekvésük közben csupán a lelkükre koncentrálnak: imádkoznak és Tórát tanulnak. Amikor azonban leülnek enni és inni, a bennük élő állatiasságnak való alárendeltségük hamar egyértelművé válik.

A TEST SZABADSÁGA

Vannak, akik tudják, hogy a felszabadulásnak a testet is érintenie kell, és azt is, hogy a testi vágyak kielégítésének a valódi zsidó értékekkel összhangban kell történnie. Azonban csak az otthonukban viselkednek zsidóként. Amikor kilépnek a világba és mindennapi ügyeiket intézik, nem érzik úgy, hogy fel kellene emelniük a fizikai világ velük érintkező részét. Ők az Egyiptom-jellegű környezet rabszolgái, és felszabadulásukat csak az otthonukban valósítják meg, a Tóra és a *Sulchán Áruch* segítségével.

Peszách üzenete minden zsidó számára az, hogy az egyiptomi kivonulást minden nap át kell élni. „Emlékezz meg a napról, amelyen kijöttél Egyiptom országából, életed minden napján”.

Egy zsidó naponta emlékezik az üzenetre: Szabad vagy, felszabadított testtel és lélekkel! Ez a testet-lelket érintő személyes felszabadítás teszi lehetővé, hogy az egyiptomi szubsztanciát nagyszerű zsidó szubsztanciává alakítsuk.

CSAK AMENNYIT ELBÍRUNK

„Csak annyit követelek, amennyit képesek megtenni” – Isten, az ember teremtője, kijelenti, hogy csak annyit kér és követel a zsidóktól, amennyi nem haladja meg képességeiket és lehetőségeiket. Arra van csupán szükségük, hogy szilárdan elhatározzák: teljesítik Isten rendelkezését. Ez az út, még hozzá az egyetlen út a valódi szabadság felé, a saját, belső száműzésünktől való megszabaduláshoz, és az általános száműzéstől való megszabaduláshoz, igaz messiásunkon keresztül.

Kóser és boldog Peszáchot kívánok!

M. Schweitzer

IZRAEL ÉS IRÁN: ellentmondásos kapcsolatok

A zsidó és a perzsa állam kapcsolata a történelmi időkre nyúlik vissza, s a kezdetektől fogva ellentmondásos. Mintegy 2500 évvel ezelőtt Nagy Kürosz perzsa király engedélyezte a fogóságba hurcolt zsidóknak, hogy visszatérjenek őseik földjére és újjáépítsék a jeruzsálemi szentélyt. Nem sokkal később, a bibliai Eszter könyvéből ismert Ahasvéros király egyezett bele, hogy gonosz minisztere, Hámán kipusztítsa a birodalom zsidóságát, majd ő volt az, aki engedélyezte, hogy a zsidók „megelőző csapást” mérjenek az ellenük áskálódókra. NAFTALI DEUTSCH ÍRÁSA

A királyi engedély és a próféták hívó szava ellenére a száműzött zsidók csak egy kis hányada tért vissza a Szentföldre, s az ezt követő időben folyamatosan jelentős zsidó közösségek éltek a mai Irán területén.

AZ IRÁNI MINISZTERELNÖK ÉS OLAJ IZRAELBEN

Izrael megalapításakor a két ország kapcsolata ígéretesen indult. Irán volt a második muszlim többségű állam (Törökország után), mely elismerte a zsidó államot, és szoros gazdasági, politikai és katonai kapcsolat alakult ki Irán és Izrael között. 1950-ben, az izraeli függetlenségi napon az iráni miniszterelnök, Reza Saffinia személyesen tette tiszteletét a zsidó állam elnökénél, Chájim Weitzmannál.

A perzsa állam természetes szövetségest látott a térség másik nem-arab országában, továbbá Izraelen keresztül a nyugati világgal való kapcsolatot is tovább erősíthette a modern, szekuláris berendezkedését támogató Mohammad Razi Pahlavi sah, az Iránt vaskézrel irányító diktátor.

Izrael a kezdetektől fogva diplomáciai képviselőt tartott fenn Teheránban, majd a hetvenes évektől

hivatalos nagykövetség működött mind az iráni fővárosban, mind Tel Avivban. Az El-Al légitársaság rendszeres járatot üzemeltetett a Ben-Gurion repülőtér és Teherán között, és irodát tartott fent az iráni fővárosban.

A virágzó kapcsolat az 1967-ben vívott hatnapos háború után sem tört meg. Irán látta el olajjal Izraelt, a zsidó állam pedig a közös tulajdonban lévő Éjlát-Áskelon vezetéken keresztül juttatta el az iráni olajat az európai piacra. Izraeli építőipari és műszaki cégek jelentős megrendeléseket kaptak Iránban, továbbá közös hadiipari fejlesztések is folytak, elsősorban nagy hatótávolságú, nukleáris robbanófejet is szállítani képes rakétákkal kapcsolatban. A katonai együttműködés jelentőségéről így nyilatkozott Jáákov Sapiró, az izraeli Védelmi Minisztérium iráni kapcsolatokért felelős tisztviselője: „Iránban királyként bántak velünk. Hatalmas üzleteket kötötünk. Az Iránnal folytatott együttműködés nélkül nem lettek volna anyagi forrásaink azon fegyverek kifejlesztésére, melyek manapság Izrael védelmének központi elemét jelentik”.

AZ ISZLÁM FORRADALOM HATÁSAI

Az aranykornak a Khomeini Ajatollah vezette iszlám forradalom vetett véget 1979-ben. A radikális síita vezetés az „iszlám ellenségének” és a „kis sátánnak” nevezte Izraelt, és megszakította a kapcsolatokat. A hivatalos állami ideológia erősen anticionista és antiszemita tartalmat kapott. A teheráni izraeli nagykövetség épületét az iráni kormány a PFSZ terrorszervezet rendelkezésére bocsájtotta. Az Iránban élő, több tízezres zsidó közösség helyzete bizonytalanra vált, számos tagját bebörtönözték, kivégezték. A zsidókat hátrányos megkülönböztető intézkedések sora sújtotta, melynek következtében rengetegen menekültek el az országból, elsősorban Izraelbe és az Egyesült Államokba.

Az üzlet azonban üzlet. Az 1980 és 1988 között, az Irak és Irán között zajló háborúban Izrael vált Irán legfontosabb fegyverszállítójává. Becslések szerint a zsidó állam 500 millió dollár értékben szállított fegyvereket, lőszert, tank- és vadászrepülőgépek alkatrészeket és rakétákat Iránnak, melyekért jobbra olajjal fizettek. Ronald Reagan elnök be-

leegyvezésével Izraelből amerikai fegyverek is érkeztek Iránba.

Az Irak elleni háború során az iráni fegyverimport 80%-a származott Izraelből. Nagy segítséget jelentett az iráni félnek, hogy Izrael 1981-ben megsemmisítette a Bagdad közelében működő osziraki atomreaktort, mely minkét ország számára fenyegetést jelentett. Bár a zsidó államot hivatalosan továbbra is Irán és az iszlám hit fő ellenségének nevezték Iránban, ez nem jelentett akadályt, hogy egy teheráni, zárt katonai támaszponton száz izraeli katonai szakértő segítse az iráni háborús erőfeszítéseket.

ÉLESEDŐ ELLENTÉT

A kilencvenes évektől ez a fedett együttműködés is megszűnt, és Irán egyre ellenségesebb hangot ütött meg Izraellel szemben. Iráni politikusok rendre „az iszlám világ testébe ékelődött rákos daganatként” hivatkoztak Izraelre, melynek „nincs létjogosultsága” és „el kell törölni a Föld felszínéről”.

A harcos kijelentéseket harcos tettek is követték. Irán közvetve számos alkalommal bocsátkozott háborúba Izraellel. Ennek legfőbb eszköze a libanoni síita Hezbollah terrorszervezet létrehozása, a szír kormány támogatása, a gázai Hámász felfegyverzése és számos kisebb, palesztin terrorszervezet pénzelése. Irán igyekszik megvetni a lábát az európai muszlim közösségekben is, és bőkezűen támogat különböző anticionista és antiszemita politikai mozgalmakat, a palletta jobb és bal szélén egyaránt. Az Európai Unión belül főként Németországban és Nagy-Britanniában jelentős az iráni befolyás és jelentős iráni hídfőállás épült ki Venezuelában és Malajziában is.

Számos izraeli és zsidó célpont ellen elkövetett merénylet mögött is Irán áll. Ilyen volt például a Buenos Aires-i zsidó közösségi épület felrobbantása 1994-ben, mely 85 halálos áldozatot követelt, vagy az izraeli turistabuszok elleni támadás a bulgáriai Burgaszban 2012-ben, ahol hat ember vesztette életét.

KERESKEDELEM AZ ELLENSÉGGEL

Ezzel együtt a két ország közötti kereskedelem nem szűnt meg. Közvetítő országokon keresztül nagy mennyiségű iráni pisztácia, kesudió, márvány és olaj érkezett Izraelbe, Irán pedig mezőgazdasági cikkeket, öntözőberendezéseket, vetőmagokat és gyümölcsöt vásárolt Izraelből. Mivel az ellenséges országokkal való üzletkötést az izraeli törvények tiltják, számos büntetőeljárás indult ilyen ügyekben. Ezzel együtt, amikor felmerült, hogy az egyik izraeli üzemanyag-kereskedelmi cég iráni nyersolajat importál Hollandián keresztül, az akkori izraeli energiaügyi miniszter, Binjámín Ben-Eliezer a következőt nyilatkozta: „Minden olyan, ellenséges országgal folytatott kereskedelmi tevékenység, mely az izraeli gazdaságot szolgálja, a régió stabilitását erősíti”. A Külügyminisztérium is úgy fogalmazott, hogy nem feladatuk az olaj eredetét vizsgálni.

AZ IRÁNI ATOMPROGRAM

További jelentős veszély- és konfliktusforrás a titkos iráni atomprogram, mely ellen Izrael folyamatosan küzd mind diplomáciai, mind titkosszolgálati eszközökkel. Az elmúlt években több iráni atomtudós hunyt el tisztázatlan körülmények között, és rendre szabotázsakciók nehezítik a feltételezett iráni atomlétesítmények működését.

A békés célú iráni atomenergia felhasználás még az 1950-es években indult, amerikai segítséggel, ám az iszlám forradalmat követően megszakadt az együttműködés. A kétezres évek elején merült fel, hogy Iránban nukleáris fegyver kifejlesztésén dolgoznak. Az iráni vezetés hivatalosan az ország energiabiztonságának megteremtésével indokolta az urániumdúsítást, és tagadta, hogy katonai célokra használná fel a sugárzó anyagot. Végül Barack Obama elnöksége alatt, 2015-ben született egy olyan megállapodás, melynek értelmében – jelentős gazdasági és technológiai támogatásért cserébe – Irán elkötelezi magát egy nemzetközi felügyelők által ellenő-

zött, békés atomprogram folytatására. A Trump-kormány, elsősorban egy bravúros izraeli leleplező akció hatására, 2018-ban felmondta a szerződést, és szankciókat vezetett be Irán ellen. Az Európai Unió válaszul kijelentette, hogy mindent megtesznek annak érdekében, hogy az amerikai korlátozások mellett is fenntartsák az együttműködést Iránnal.

Az Irán jelentette egzisztenciális fenyegetés hatására Izraelben többször felmerült egy megelőző csapás lehetősége. A közelmúltban szivárgott ki, hogy Benjámín Netánjáhu miniszterelnök 2011-ben komolyan fontolgatta a támadást, ám az akkori vezérkari főnök, Beni Ganz ellenállása miatt letett róla.

AZ IRÁNI ZSIDÓK

A 2500 éves iráni zsidó közösségnek azonban minden nehézség ellenére is több ezer – becslések szerint 12-15 ezer – képviselője él még a 80 milliós anyaországban. Ezzel Irán a Közel-Kelet legnagyobb zsidó közösségének ad otthont, természetesen nem számítva Izraelre. Az Iránban élő zsidók szabadon imádkozhatnak, és a zsinagógákon kívül más közösségi és rituális intézményeket: iskolákat, kórházat is fenntartanak. A valaha egész Iránban szétszórt zsidó közösség ma már a fővárosban, Teheránban, valamint néhány nagyobb városban: Iszfahánban, Sirázbán összpontosul. Körülbelül 35 zsinagógája van a közösségnek, melynek tagjai elsősorban kereskedők, orvosok vagy mérnökök, kormányzati pozícióba azonban nemigen kerülhetnek, és útlevelet sem egyszerű szerezniük. Zsidókként elfogadják őket, ám csak addig élhetnek békében, amíg kifejezik az Iránhoz való hűségüket, és nyilvánosan elítélik a cionista eszmét és Izrael Államot.

Az iráni zsidóközösség azonban nem akar távozni. 2007-ben az Iránban élő zsidók érdekvédelmi szervezete, a Teheráni Zsidó Tanács elutasította az izraeli kormány javaslatát arra vonatkozóan, hogy családonként 60 ezer dollárral segítik a távozásukat. Azt mondják, ők jól érzik magukat.

A BABILÓNI FOGSÁGTÓL a máshádi titkos zsidókig AZ IRÁNI ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETE

Napjainkban Izraelen kívül a Közel-Kelet legnagyobb létszámú zsidó közössége Iránban él, közülük legtöbben a fővárosban, Teheránban, illetve Sirázban és Iszfahánban laknak. Az iráni zsidók többnyire saját vállalkozásukban dolgoznak, a hátrányos megkülönböztetés miatt kerülnek az állami munkahelyekre. DÉNES ANNA ÍRÁSA

Juszuf Abad zsinagóga Teheránban

A PERZSA ZSIDÓK

Perzsia (ma Irán) zsidósága 2500 éves múltjával a diaszpóra egyik legrégebbi közössége; gyökerei összefonódnak a babilóniai zsidóság történetével. Kezdetei az I. Szentély korának végére, a polgári időszámítás kezdete előtti VI. századra nyúlnak vissza, amikor Nebukadnecár Babilóniába hurcolta Izrael zsidó lakosságát. Ezt követően, 539-ben Kürosz elfoglalta Babilont, és a zsidókat visszaengedte Izraelbe, hogy újjáépítsék a

Szentélyt, ám Babilonban és Perzsiában is népes zsidó közösségek maradtak. A bibliai Eszter, Ezra, Nechemja és Dániel könyve betekintést nyújt az akkori zsidó életbe, a zsidó közösség és a királyi udvar jó kapcsolatába. Kiderül belőlük az is, hogy a vegyes házasságok aránya magas volt, bár a próféták és a bölcsek minden erejükkel küzdöttek ellene.

Jean Fouquet: A héber foglyok engedélyt kapnak, hogy visszatérjenek Izrael földjére (1470 körül)

Íráni cionista találkozó, 1920

A MUSZLIM HÓDÍTÁS

A zsidók kiemelt társadalompolitikai helyzete a VII. század közepének muszlim hódítása nyomán változott meg. Ettől fogva a XIX. századig a zsidó megtúrt valásnak minősült, ám üldöztetésben éltek, sokszor egész közösségeket kényszerítettek az iszlámra való áttérésre. A XIX. századra több nagyváros is népes zsidó közösséggel rendelkezett, pl. Herat, Kabul, Teherán, Siráz és Iszfahán. A közösség tagjai ekkor kezdtek a Szentföldre vándorolni.

1918-ban megalakult a Cionista Szövetség, melynek az iráni nagyvárosokban működő szervezetei segítették az államalapítás előtti aliját. Izraelben 1948-ban 20 ezer iráni zsidó élt. A szekularizált Iránban a zsidóknak 1979-ig viszonylag nyugodt életük volt, sokan szép vagyonra tettek szert. Az oktatásban, a gazdaságban és az egészségügy területén a zsidók a lakosságon belül mutatott arányuknál jóval nagyobb százalékban voltak jelen. A II. világháború után megalakult a Zsidó Közösség Tanácsa, az iráni zsidó hitközségek ernyőszervezete. Küldöttjük ült az iráni parlamentben, aki köteles volt az iráni külpolitikával egyetérteni. Irán több téren is kapcsolatban állt, illetve együttműködött Izraellel.

AZ ISZLÁM FORRADALOM

Az 1979-es iszlám forradalom előestéjén 80 ezer zsidó élt Iránban, utána viszont több tízezeren, elsősorban a leggazdagabbak hagyták el Iránt, ingatlanjaikat maguk után hagyva. Irán megszakította a kapcsolatát Izraellel. Egy vezető zsidó üzletember, Habib Elghanian kivégzésének nyilvánosságra hozatala után a zsidó közösség vezetői elhatározták, hogy cselekedniük kell. Khomeini ajatollah fogadta a zsidó delegációt, kijelentette, hogy országa istenfélő zsidó közössége alapvetően különbözik a vallástalan cionistáktól, és védelmet ígért. Irán nyíltan támogatta az Izraelt támadó terrorszervezeteket, elsősorban a libanoni Hezbollah-t. 1979 óta legalább 13 zsidót végeztek ki az Izraellel való kapcsolatai miatt.

Az 1980-88-as iraki-iráni háborúban elesett 150 zsidó katona emlékére az iráni kormány 2014-ben emlékművet emelt, az avatáson magas rangú tisztségviselők és parlamenti képviselők vettek részt, méltatva az iráni zsidó közösség lojalitását.

Napjainkban az iráni zsidók viszonylagos vallásszabadságot élveznek, ám rendszeresen a „cionista Izraellel”, valamint az „imperialista Amerikával” való kooperációval gyanúsítják meg őket – e tevékenységek Iránban halállal büntethetők. A kormány által irányított média nyíltan antiszemita. Egyes foglalkozások, oktatási intézmények, illetve más szférák zárva vannak a zsidók előtt. Az útlevelért folyamodókat megfigyelés alá helyezik. Az emigráció megakadályozásának érdekében egy zsidó család tagjai nem utazhatnak együtt külföldre.

Napjainkban Izraelen kívül a Közel-Kelet legnagyobb létszámú zsidó közössége Iránban él, közülük legtöbben a fővárosban, Teheránban, illetve Sirázban és Iszfahánban laknak. Az iráni zsidók többnyire saját vállalkozásukban dolgoznak, a hátrányos megkülönböztetés miatt kerülnek az állami munkahelyekre.

Az amerikai Great Neckben és Los Angelesben is több tízezer perzsa zsidó közösség él. Jó néhány izraeli városban megtalálhatók (pl.: Tel Aviv, Holon, BÁT-JÁM, Nesz Ciona, Kfár Szábá, Rehovot) és számos *mosávot* is alapítottak az Iránból érkezettek. 2001-es népszámlálási adatok szerint 135 200 iráni (születésű vagy iráni szülőktől született) zsidó él Izraelben, egy kisebb közösség pedig Európa néhány országába vándorolt. Az

MORDECHÁJ ÉS ESZTER SÍRJA

2008 decemberében az iráni Nemzeti Örökség listájára került a purimi történet két főhőse, Mordecháj és Eszter királyné sírja az Irán északnyugati részén található Hámádán városában. Pár száz éve épült, kupolás téglapépület veszi őket körül. Már a híres XIII. századi zsidó utazó, Tudelai Binjámin is említette a helyet, mely zsidók és muszlimok számára

egyaránt szent. A sírok mellett kis zsinagóga található. Iráni zsidók rendszeresen keresik fel a helyet, purimkor itt olvassák a megilát, mások *bár micvát*, vagy *brit milát* tartanak itt. A mauzóleum mellett egy mélyedés látható a földben, az iráni zsidók legendája szerint itt van annak az alagútnak a bejárata, mely egyenesen Jeruzsálembé vezet. Érdekesség, hogy a Gálilban (Galileában), a libanoni határ közelében fekvő Barámban található romok alatt is van egy hely, melyet évszázadokon keresztül Mordecháj és Eszter sírjának tartottak.

újonnan érkező iráni zsidók jellemzően megalapították saját intézményeiket, hogy szokásaikat továbbra is gyakorolhassák.

SZOKÁSOK, HAGYOMÁNYOK

Bár az iráni zsidók száma nem elhanyagolható, hagyományaik gyorsan merülnek feledésbe, mert nagyon magas a zsidóságon belüli „vegyes házasság”. A vallásszössághoz visszatérők többnyire az egységesedő, keleti vallási hagyományokat követik, nem saját őseik tradícióját.

Az esküvők különösen nagyszabású események az iráni közösségben. Miután kitűzték az esküvő időpontját, a menyasszony, a vőlegény és a szüleik leülnek egy idősebb, a családtól független közvetítővel, aki segít nekik megállapodni a költségekkel kapcsolatban. Az iráni közösségek tagjai aktív családi életet élnek, az esküvő előtt külön összejövetelel ismerkedik meg egymással a vőlegény és a menyasszony tágabb családja.

Az esküvő előtti hennaszertartásról azt tartják, hogy szépséget kölcsönöz és egyben meg is védi a párt. A korábbi kidolgozott minták helyett a XX. század kezdetétől szokássá vált az egyszínű festés, illetve csak egy-egy ujj vagy a tenyér befestése. Az esküvőt megelőző napon a menyasszony és a vőlegény is ellátogatott (külön-külön) a fürdőházba. Édességekkel, szárított gyümölcscsel és édes itallal látták el őket, énekekkel és tánccal ünnepeltek. A menyasszony ékszekeret is kapott, haját hennával festették be. A központi henna szertartás az esküvőt megelőző este zajlott a menyasszony házában. Díszes

David és Leora Nissan purimi jelmezben, ami a perzsa zsidók keltős identitását szimbolizálja (Teherán, 1964) A fotó David Nissan tulajdona

bronzedényben vitték a hennát a vőlegény házából a menyasszonyéba, és egy gyertyákkal, édességekkel, gyümölcsökkel megrakott, szalagokkal díszített asztalra helyezték. Ezután a menyasszony és a vőlegény kezét és lábát díszítették ki, a vendégek énekeltek, táncoltak és lakomáztak.

A henna része volt a nők és férfiak mindennapi életének is. A fürdőház a nők társadalmi életének központi helyszíne volt, gazdát cserél-

tek a legfrissebb hírek, és ott festették be magukat a nők hennával néhány hetente péntek délelőtt, a sábáti készülődés előtt. Ünnepek előtt szintén hennával díszítették magukat, gyászidőszakokban viszont nem használták. Egyes területeken a közeli családtag halála utáni gyászév során egyáltalán nem alkalmazták, és a gyászév leteltével külön szertartás keretében festették be magukat újra.

A PERZSA-ZSIDÓ NYELV

A hosszas együttélés során a perzsa területeken is kialakult a zsidók héberrel keveredő nyelve, a *dzsidi*. Ez tágabb értelemben minden judeo-perzsa dialektust jelöl, szűkebben pedig Teherán és Mászád zsidó közösségének nyelvjárását értjük alatta. Érdekesség, hogy a héber *párdesz* szó, melyből az angol *paradise* szó származik, perzsa eredetű, és ugyanazt jelenti, mint a héberben: „liget”. A dzsidi beszélt és irodalmi nyelv is, stílusa századokon át követte a klasszikus perzsa irodalmat.

A MÁSHÁDI ZSIDÓK

A Selyemút mentén fekvő Mászádban az 1740-es években telepedtek le a zsidók. Elsősorban kereskedelemmel foglalkoztak, és messze földön híresek voltak a tisztességükről. 1839-ben egy vérvád nyomán pogrom tört ki a városban: 36 zsidót öltek meg. Egy napon belül 300 család kezdte meg az előkészületeket az iszlámra való áttérésre. Néhányan beolvadtak a muszlim közösségbe, ám a legtöbben titkos zsidókként éltek vagy Afganisztánba szöktek, hogy nyíltan élhessenek tovább zsidókként. A következő évtizedekben sokan költöztek Türkmenisztánba, közülük sokan Sztálin börtöneibe kerültek, és egy 1925-ös fogolycseré-egyezmény során kerültek vissza Mászádba. 1946-ban, egy újabb vérvád hatására a még Mászádban élő titkos zsidók Teheránba, illetve Jeruzsálembe költöztek. Ma Izraelen kívül New Yorkban, Milánóban, Hamburgban és Londonban élnek az összetartásukról híres mászádi zsidók. Közösségük a világon 20 ezer tagot számlál.

Hogyan menekítette ki a Chábád a zsidó gyereket Iránból?

Az Operation Exodus a legnagyobb amerikai zsidómentő akcióvá nőtte ki magát, melynek keretében 1981-ig 1800 zsidó gyermek útját és befogadását szervezték meg az Egyesült Államokba. ZSIDO.COM

Negyven évvel ezelőtt, az iráni iszlám forradalom idején véget ért a 2500 éves múltra visszatekintő perzsa zsidóság utolsó békés korszaka. A zsidók tömegesen próbálták elhagyni az országot, vagy legalább gyermekeik jövőjéről gondoskodni. A Chábád mozgalom igyekezett mindent megtenni, hogy gondoskodjon a szüleik nélkül az Egyesült Államokba érkezett iráni zsidó gyerekekről. A kivándorlás már 1978-ban elkezdődött és a Sah bukása után gyorsult fel. A forradalom utáni első peszáchot már ezer iráni gyerek töltötte a Lubavicsi mozgalom központjában, Brooklyn Crown Heights negyedében. Legtöbbjük befogadó családoknál, vagy kollégiumban lakott, és a számukra nyitott iskolákban tanultak.

A kétségbeesett, 100 000 fős közösség megsegítésére a Chábád beindította az „Operation Exodus” akciót, melynek számos, titkos részlete a mai napig nem ismert. Az akciót Yaakov Yehuda Hecht rabbi vezette a Lubavicsi Rebbe ösztönzésével és támogatásával, számtalan önkéntes közreműködésével. Az Operation Exodus a legnagyobb amerikai zsidómentő akcióvá nőtte ki magát, melynek keretében 1981-ig 1800 zsidó gyermek útját és befogadását szervezték meg az Egyesült Államokba. A kezdeményezéshez elviekben több jelentős zsidó szervezet csatlakozott, ám többségük végül nem teljesítette anyagi vállalását, melynek következtében Hecht rabbi több millió dollárnyi tartozást halmozott fel.

A menekült gyerekek közül többen szép karriert futottak be Amerikában. Egyikük, Anna Kaplan (Monahemi) ma New York állam szenátusának tagja. Kaplan elmondta, hogy a hászid közösség nagy szeretettel fogadta őket, és tiszteletben tartották eltérő szokásaikat. A peszáchi szédere például rizst szolgáltak fel (ami askenázi zsidóknál elképzelhetetlen) és perzsa nyelvű hágdákat kaptak. A Rebbe személyesen látogatta végig a különböző helyszíneken tartott szédereket, és héberül szólt a gyerekekhez, amit perzsára fordítottak nekik. Kaplan egy hagyományörző, de nem kifejezetten vallásos családban nőtt fel Teheránban, de a hászid közösség élete nem tűnt idegennek a számára. „A lubavicsi közösség családközpontú értékrendje nagyon hasonló volt ahhoz, ahogy Iránban éltünk. A Rebbe kiemelkedő volt a felebaráti szeretet gyakorlati megvalósításában. Megnyitották előttünk az otthonaikat és ezért örökre hálás leszek. Ma már az amerikai álmodó vagyok: politikai

menekültként érkeztem, most pedig a világ legnagyobb országában töltök be magas tisztséget” – mondta.

Szülei nehezen szánták rá magukat, hogy testvérével külföldre küldjék, de érezték, hogy Iránban többé nem biztonságos az élet a zsidók számára. Teheránból Rómába repültek, és ott szervezték meg számukra az amerikai beutazást. A szülőket az nyugtatta meg, hogy tudták: a zsidó közösség vigyázza majd gyermekeiket.

A Chábád mozgalom és a perzsa zsidók története a hetvenes évek elejére nyúlik vissza. Abban az időben a zsidók szabadon és jólétben éltek a nyugatias kultúrát meghonosító Sah vezetete országban. A Rebbe az Iránból Olaszországba vándorolt, majd a New York-i Chábád jesivához csatlakozó Hertzell Illuliant és Hecht rabbit küldte Teheránba, hogy felmérjék a zsidó közösség igényeit és egy Chábád-központ alapításának lehetőségét. A Sah ellenes megmozdulások éppen akkor vették kezdetüket, amikor Teheránban tartózkodtak. A zsidó közösségen a félelem lett úrrá és számos szülő kereste fel őket azzal a kéréssel, hogy vigyék magukkal a gyermekeiket Amerikába. Hecht rabbi a Rebbehez fordult tanácsért, aki közölte, hogy mindent meg kell tenni az ügy érdekében. A Crown Heights-ban működő Hadar HaTorah jesiva tanulói vízumokat állított ki, és Illulian még egyszer visszatért Teheránba, hogy kiossza azokat. Akkor még működött a később megostromlott amerikai nagykövetség, így el lehetett végezni a szükséges papírmunkát és negyven fiú és lány útnak is indulhatott.

A tüntetések egyre erőszakosabbá váltak, és már közvetlen fenyegetések érték a zsidókat a síita szélsőségesek részéről. Miután a Sah elhagyta az országot, már az iráni főrabbi, Cháchám Jedidja Sofet is arra biztatta a szülőket, hogy bízzák a Chábádra a gyermekeiket. Az amerikai nagykövetség bezárása után nem volt lehetőség az újabb vízumok kiállítására, ezért szervezték át a menekítést Rómába, s ott gondoskodtak a megfelelő okmányokról. A pánik egyre nagyobb lett a közösségen belül, különösen, miután bejelentették az Iráni Iszlám Köztársaság megalakulását, majd nem sokkal később kivégezték a zsidó közösség befolyásos vezetőjét, Habib Elghaniant.

A gyerekek gyakran nem értették pontosan, hogy mi történik Iránban és nem érezték, hogy menekültként érkeztek volna Amerikába, úgy gondolták, csak tanulni jöttek és egy-két év múlva hazatérnek. Erre azóta sem kerülhetett sor. Sokan, különösen a gazdag családból érkezettek, nehezen fogadták el, hogy az elegáns, kiszolgáló személyzettel ellátott villa helyett ezentúl egy egyszerű kollégiumi szobán kell osztozniuk másokkal. Időbe telt, mire rádöbbenek, hogy a régi világ soha nem tér vissza és Irán a muszlim fanatikusok irányítása alá került.

A sikeres, ám rengeteg kockázattal és anyagi áldozattal járó akció kapcsán a Rebbe a következőket mondta: „Nem kell azon aggódni, hogy mennyi erőfeszítésbe került a viszonylag kisszámú gyerek megmentése, hiszen minden zsidó egy teljes világ, és a gyerekek pozitív hatással lesznek a családjukra és az egész világra. Ha a perzsa zsidó gyerekek csak 10%-a megőrzi a kötődését a zsidó közösséghez, már megérte”.

A valóságban ennél sokkal többen választották a zsidó életet, és manapság az amerikai perzsa zsidó közösség virágzik és épül.

MELYIK KESERŰFÜVET fogyasztjuk a széderen?

Magyarországon sokan meglepődnek, ha salátát látnak a szédertálon a torma mellett, illetve helyett keserűfű gyanánt. Főleg, ha az édeskés íze miatt népszerű – bár nem túl vitamindús – jég-saláta kerül az asztalra, nem pedig a fejes saláta kesernyés, haragoszöld külső levelei. Melyik az igazi keserűfű és mit tegyünk a szédertálra? OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

MIÉRT ESZÜNK KESERŰFÜVET?

Bibliai előírás a széder estén a Peszách-áldozati húst enni: „És egyék meg a húst amaz éjjel, tűzön sütve, kovásztalan kenyérral és keserű füvekkel (*umrorim*) együtt egyék meg azt”¹. Vagyis a *máror*t akkor kell enni a széderen, amikor a másik kettő is jelen van: a hús és a macesz. Mivel ma nincs Szentély, se áldozat, ezért nincs Peszách-áldozati hús sem. Míg a macesz fogyasztása egy másik parancsolat alapján² az áldozati hús nélkül is kötelező, addig a keserűfüre nincs ilyen előírás, így annak fogyasztása a mai szédereken csupán rabbinikus előírás alapján kötelező³. Erről a Talmud azt írja⁴, azért nem esszük együtt ma a maceszt és a *máror*t, mivel nem egyforma a státuszuk és „kioltanák” egymás ízét. Ezért külön-külön esszük őket (*mojci-mácá* és *máror*), majd, a micvákat „kipipálva” együtt „szendvics”-ben (*koréché*), hogy megemlékezzünk az eredeti micváról.

A Talmud⁵ arra keresi a választ, hogy talán csak egyféle növény lehet-e keserűfű, ám a Tóra azt írja: „keserűfüvek”. Akkor lehet, hogy

Az 1330-as években Katalóniában készült Rhyland hágádá „testvéreként” készült hágádá (John Rylands Library, University of Manchester)

csak kétfélét használhatunk *máror*-nak? – kérdezi a Talmud. Ám a bölcsek erre azt mondták, hogy mivel a maceszt és a *máror*t együtt említi a Tóra, és mivel az előbbi ötféle gabonából készülhet, így a *máror* is ötféle növény lehet. A Misna⁶ fel is sorolja, mik ezek: *cházeret*, *támchá*, *chárcháviná*, *ulsin* és *máror*. Ezeknek a beazonosítása mai növényekkel nem egyszerű feladat.

A KESERŰFŰ BEAZONOSÍTÁSA

Folytatja a Talmud: Osájárabbi azt mondja, hogy az öt növényből a *cházeret*, amit a Misna elsőként sorol fel, a leginkább alkalmas a micva teljesítésére. Mégpedig azért, mondja RÁSI mert „a növény több szempontból illik bele a Peszáchba, ahogy következik”. Mi az a *cházeret*? *Chászá*. Miért nevezzük ezt *chászának*? Azért, mert a *chászá* szó sajnálatot jelent, ahogy az Örökkévaló megsajnálta minket Egyiptomban. Miben hasonlít az

egyiptomi rabszolgaság a chászához? „Megkeserítették az életüket kemény munkával...”⁷. Ahogy a márör kezdetben puha és később keményedik meg, a rabszolgaság is először puha volt és aztán keményedett.” RáSI szerint ez arra a Midrásra⁸ utal, miszerint az egyiptomiak először meghirdették az állásokat az építkezéseken jó pénzért és amikor mindenki elhelyezkedett, megvonták a fizetéseket. Kicsit másként magyarázza ezt a Jeruzsálemi Talmud⁹, ami szerint a chászá először édes és később keserű lesz, ahogy az egyiptomiak először édeskedve fogadták a zsidókat, és aztán tették keserűvé az életüket.

De mi lehet a mai megfelelője ennek a chászának? RáSI¹⁰ az ófranciául *leituge*-nek nevezett növényvel azonosította, melyet más latin nyelveken *lactuca sativa* vagy salat szóval illettek – vagyis a salátáról van szó, melynek ma már több száz fajtája létezik¹¹. A márort már a régmúltban is a salátával azonosították, már a Vulgátában is erre utaló fordítással szerepel (*lactucis agrestibus*). Azokban az országokban, ahol már Peszách idején is lehetett salátát kapni (pl. Marokkó, Algéria stb.), mindig is ezt használták¹².

Kelet-Európában, ahol ilyentájt még nem nagyon volt beszerezhető a saláta, már a 13. század óta a Misna második helyezettjét, a *támchán*ak nevezett növényt használták, amit a német *meerrettich* vagy a szláv *chren*-vel azonosítottak – vagyis a tormával¹³.

MI A BAJ A TORMÁVAL?

A 17. század végén történt a kérdésben változás, amikor az óbudai származású *Cvi Hirs Áskenázi* amszterdami rabbi (1658–1718) írt egy két részből álló responsumot¹⁴. Elsőként lefekteti, hogy a *cházeret* (*chászá*, *leituge*, *saláta*) kétségtől megfelel minden talmudi leírásnak és nem kérdés, hogy hagyományosan ez a márör. „Kelet-Európában, ahol hideg van, ez nem kapható Peszách táján, ezért nem szokták ezt használni a márör micvájának teljesítéséhez. Nem is biztos, hogy ismerték, és lehet, hogy nem tudták azonosítani úgy, mint

Márör a művészettörténetben: a középkori, illusztrált Hágádák márör-ábrázolásain is a saláta jelenik meg (Szarajevó hágádá).

azok, akik Izrael környékén élnek. Ezért használták a *chrént*, amit egyesek a tormával azonosítottak. De ez nagyon komoly problémát vet fel, mert nagyon sokan nem képesek egy olivabogyónyt enni belőle és ezért nem teljesítik a *márör* micváját. Ha esznek is belőle az istenfélők, olyan erős, hogy kárt okozhat az embernek, ezért azt mondom, hogy ez a *chrén* veszély, és nem micva. Ezzel szemben azokon a helyeken, ahol ez a saláta már kapható ilyenkor (pl. Amszterdam, Hamburg), még ha kicsi is, lehet vele teljesíteni a mi-

cvát. Ezért mindenki, akinek Isten megérintette a szívét, vegyen salátát a *márör* micvájához, még akkor is, ha drága.”

RABBINIKUS VITA A SZOKÁS MEGVÁLTOZTATÁSÁRÓL

Áskenázi rabbi felhívására, mely a szokás megváltoztatására irányult, kétféle reakció érkezett. *Ávrahám Danzig* (1748–1820) vilnai rabbi azt írta *Chájé ádám* című könyvében¹⁵, hogy a *márör*hoz tormát kell használni, de mivel túl erős, ezért le kell reszelni és lefedetlenül hagyni, hogy csökkenjen az ereje. Ám hozzátette, hogy aki fél, hogy káros lesz számára a tormaevés, az „hagyatkozzon Áskenázi rabbira” és egyen salátát, amit szükség esetén elfogadhatónak tart.

Ugyanakkor *Snéor Zálmán rabbi* (1745–1812), az Álter rebbe másként vélekedett¹⁶. Szerinte mindkettő megfelelő: a saláta (*cházeret*) és a torma (*támchá*) is elfogadhatóak *márör*ként.

Schreiber Mózes (1762–1839) pozsonyi rabbi¹⁷ Áskenázi rabbival értett egyet abban, hogy „a salátát (*chászá*) használták őseink és mi is ezt használjuk. De azt szoktam mondani a *Sábesz hágádol* [Peszáchot megelőző szombat – szerk.] *dróséjában*, hogy, ha van otthon olyan Istenfélő ember, akinek jó szeme van és jól meg tudja vizsgálni a salátát, hogy ne legyen benne kukac, akkor az a

tökéletes. De ha nem, akkor Isten őrizze, hogy bibliai tilalmakat hágnak át azért, mert a felsoroltak közül a legjobb *máror*t akarják használni. Ebben az esetben inkább használnak tormát. Ezzel egyetértett *Aszód Jehudá* (1794–1866) dunaszerdahelyi rabbi is¹⁸, szerinte, aki nem tudja jól megvizsgálni a salátát, az használjon tormát tovább, sőt reszelt tormát is lehet használni.

Ennek az érvelésnek a megértéséhez tudni kell, hogy a saláta vizsgálata és kártevőktől való megszabadítása (melyek nem kóserek és így nem fogyaszthatóak) nem egyszerű feladat. A salátán levő kis kukacok és más kártevők olyan zöldségek, mint maga a növény, és vízzel nem lehet lemosni őket, mert szorosan hozzátapadnak a levelekhez. Ezeket a kamuflázs bajnokokat szappanos vagy sós vízzel lehet fellazítani, hogy aztán leöblítéssel el lehessen őket távolítani. Utána erős fény mellett egyenként kell átvizsgálni a leveleket¹⁹. Ezért vélték úgy a rabbik, hogy aki nem sajátította el, hogy ismerje fel a kártevőket, az inkább használjon tormát.

A SALÁTA RENESZÁNSZA

A következő években eltérő szokások voltak életben. Voltak, akik továbbra is csak tormát használtak – akár mert nem, vagy csak nagyon drágán volt kapható a saláta a lakóhelyükön²⁰, akár mert ragaszkodtak a több száz éves szokáshoz²¹, akár azért mert tartottak a kártevőktől. Mások azonban részben áttértek a salátára, úgy, hogy vegyesen használtak salátát és tormát. Voltak, akik a *koré*chféle szendvicsre csak a tormát használták²², talán mert macesszal együtt már jobban bírható a torma ereje. Én ma nem tudok olyan szokásról askenázi zsidók között, akik csak salátát használnának a *máror*hoz, inkább a saláta és torma

együttes használata az elterjedt (ez a Chábád szokás is)²³.

Sokan komoly áldozatokat hoztak a saláta beszerzéséért, *Chájim Halberstam* (1797–1876), a híres cánczi csodarabbiról feljegyezték²⁴, hogy „külön küldöttet küldött Cánzból (magyarul: Újszandec) Pestre,

A British Library-ben őrzött Arany hágádá

messzi útra, hogy szerezzen be neki Peszáchra salátát.”

Gyerekkoromban a *márorra* és a *koré*ch szendvicsre is mindkettőt használtuk, míg például a velünk szemben élő unokatestvéreméknél csak tormát. Az utóbbi pár évtizedben, mióta különböző módszerekkel sikerült kártevőmentes salátát előállítani, egyre többen kezdik a salátát újra használni, és visszaszorul a torma kizárólagos használata a széderen.

ELÉG KESERŰ-E A SALÁTA?

A rabbinikus irodalomban voltak, akik a saláta használatát megkérdőjelezték, hiszen az nem keserű. Erre válaszul mások azt hozták fel, hogy nem kell, hogy a fogyasztás pillanatában keserű legyen a növény, elég, hogy ha tudjuk, amit a fent említett

Talmudban van írva, hogy ha tovább a mezőn maradt volna, akkor megkeseredik²⁵. Másrészt van, aki azt írja, hogy a gyökere mindenképpen keserű²⁶. Az Álder rebbe²⁷, a *Bét Joszéf*²⁸ alapján, egyértelműen leszögezi, hogy „mindenképpen a legjobb minden közül a saláta, még akkor is, ha most édes és nagyon drága.”

Általában a római salátát (kötözosaláta, római vajsaláta) szokták használni a peszách széderen, mert ez a legrégebben, már az ókorban termesztett fajta.

A 20. században elterjedt a jég-saláta fogyasztása a mindennapokban, melynek előnye, hogy – mivel jól szállítható – egész évben kapható, és zárt formája miatt nehezebben férnek hozzá a kártevők, mint a nyitott levelű római salátához. Bár a jég-salátát is tüzetesen át kell vizsgálni, ám mivel kevesebb a kártevő benne, ez könnyebb feladat.

A békéscsabai származású *Zimmer Gávriel* rabbi²⁹ idézi *Grünwald József* (1905–1984) pápai és *Grünwald Lévi Jichák* (1893–1980), németkeresztúri (ma Deutschkreutz, Ausztria, jiddisül: Célem) rabbi véleményét, hogy a jég-saláta is használható a peszách széderen. Ugyanígy ismert *Aron Kottler* rabbi (1891–1962) híres amerikai litván jesivavezető jég-salátát használt a saját széderén³⁰.

Mivel a jég-salátát már meglevő salátafajból tenyésztette ki Bruce Church a 1920-as években az Egyesült Államokbeli Kaliforniában, talán ezért tartják ezt *máror*ként elfogadhatónak. Sokan azonban továbbra is ragaszkodtak az eredeti római salátához.

Mivel szinte lehetetlen hatalmas mennyiségben átvizsgálni a római salátát, mi a nyilvános szédereinken, a pápai és a németkeresztúri rabbi véleményére hagyatkozva leginkább jég-salátát használunk.

¹ 2Mózes 12:8.; ² Uo. 18.; ³ Talmud, *Psáchim* 120a.; ⁴ Uo. 115a.; ⁵ Uo. 39a.; ⁶ Uo.; ⁷ 2Mózes 1:14.; ⁸ Szotá 11b. eleje; ⁹ *Psáchim* 2:5.; ¹⁰ Uo.; ¹¹ Zohar Amar: *Mórorim*, 2008, 17. oldal; ¹² Amar uo. 18. oldal; ¹³ Lásd Méir Hákohén rabbi: *Hágáhot Májmonijot a A cháméc és máca törvényei*-hez 7:20.; *Sulchán Slomo, Niszán* 297. oldal alján; ¹⁴ *Sut Cháchám Cvi* 119. fejezet; ¹⁵ 130:3.; ¹⁶ *Sulchán áru*ch RSZ 473:27.; ¹⁷ *Chátám Szofér* responsum, OC 132. fejezet; ¹⁸ *Jehudá jáále* responsum, OC 139. fejezet; ¹⁹ Lásd Moshe Vaye: *Bödikát háma*zon kóháláchá 1. kötet 262–272. oldal; ²⁰ *Áru*ch hásulchán OC 473:13.; ²¹ Lásd *Jehudá jáále* uo., hogy ez volt a szokás Vasváron; ²² *Nité Gávriel, Peszách* 2. kötet 94:2.; ²³ Lásd *Széfér háminhá*gim *Chábád* 39. oldal; ²⁴ *Tiros vöjichár* responsum 117. fejezet; ²⁵ *Dvár Mose* responsum, *tánjáná* 98:60.; ²⁶ Lásd *Halachically Speaking* 10:4. 6. oldal végén; ²⁷ *ÁRSZ* uo. 473:30.; ²⁸ OC 473:[5.]; ²⁹ *Nité Gávriel* uo. 54:10.; ³⁰ *Nité Gávriel* uo.

MIRJÁM TÁNCA

Miután a zsidók kivonultak Egyiptomból, és átkeltek a Nádas-tengeren, Mózes a férfiakkal diadaléneket énekelt az Örökkévalónak, a nők pedig – a prófétanő, Mirjám vezetésével – zenével, dallal és tánccal, méghozzá körtánccal dicsőítették Istent. CHÁNÁ DEUTSCH ÍRÁSA

És vette Mirjám, a prófétanő, Áron nővére a dobot kezébe, és kimentek mind a nők utána dobokkal és körtánccal.

És Mirjám elkezdte nekik: Énekeljetek az Örökkévalónak, mert fenségesen fenséges volt, lovat és lovasát a tengerbe döntötte. (2Mózes 15:20-21.)

A tánccal foglalkozó mini-sorozatumk első részében a zsidó életben megjelenő tánccal foglalkoztunk. Most – Peszách alkalmából – egyetlen táncot járunk körül részletesebben: Mirjám táncát.

MIRJÁM, A NŐK VEZÉRE

Mirjám karizmatikus vezető volt, aki személyes példamutatással vezette a zsidó nőket és adott példát nekik, hogy miként dicsérjék az Örökkévalót. Ebből a rövid leírásból azt is megtudjuk, hogy Istent nemcsak az ima szavaival, hanem tánccal is szolgálhatjuk. Természetesen csak a megfelelő körülmények közt, vagyis nők és férfiak külön táncolnak, erkölcsös zenére és mozdulatokkal. A magyarázók hozzátesszik, hogy az asszonyok sokkal jobban szenvedtek gyermekeik elvesztése miatt az egyiptomi fogság idején (a fáraó elrendelte a fiúgyerekek meggyilkolását), mint a férfiak, ezért a kivonulás felett érzett örömük is jóval nagyobb volt a férfiakénál. Így a nők táncoltak és zenéltek is a tengeren való átkelés után, nem csak énekeltek, mint a férfiak.

Mirjámot csak néhány helyen említi a Tóra. Életét a zsidó női ideálnak megfelelően a családjának, illetve – babaasszonyként – más zsidó nők segítségének szentelte, és bár a midrás több fontos próféciáját említi, csak

ritkán vette ki részét látványosan a közéletből. Ebben az epizódban azonban a kivonuló nép minden asszonyának élére állt, táncolt és énekelt előttük. A szöveg érdekessége, hogy Mirjámot nem Mózes, hanem Áron testvéreként említi. A magyarázók szerint ez arra utal, hogy próféta szerepe már akkor megnyilvánult, amikor még csak ők ketten voltak testvérek, Áron és Mirjám, ugyanis azt jövendölte szüleinek, hogy az ő gyermekük lesz majd az, aki kivezeti a zsidókat Egyiptomból. A szöveg további furcasága tömörségében rejlik. Vannak, akik azt mondják, hogy a nők egyszerűen megismételték a Mózes és a férfiak által énekelt diadaléneket, mások szerint pedig éppen fordítva, Mirjám és a nők énekeltek előbb a dalt, de nem lett volna illendő, ha a Tórában ők szerepelnek elsőként, ezért kerültek a férfiak előre.

Az illendőség és az erkölcsös megjelenés kérdése azonban tovább is vezet: hogyan jelenhettek meg a zsidó nők dallal és tánccal a férfiak előtt, amikor a vallási törvények szerint férfiak nem hallhatják nők énekét és nem láthatják a táncukat (kivéve a feleségüket, anyjukat, lányukat)? Vannak, akik szerint Mirjám és a nők elkülönültek a férfiaktól, így nem merült fel ez a probléma, mások viszont azt mondják, hogy a különleges kö-

rülmények miatt ez a tilalom nem volt érvényben, hiszen a zsidók olyan magas szellemi szintre kerültek a kivonulás által, hogy nem fenyegették őket veszélyek a női tánc láttán sem.

KÖZBEVETÉS A MŰVÉSZETEKRŐL

Az emberi természet sajátja, hogy szívesen díszíti és teszi szebbé a környezetét, használati tárgyait, otthonát. Ezt írja azonban a Tóra:

Ne csinálj magadnak faragott kékpet, sem bármely alakját annak, mi az égben van, fenn, és ami a földön van, alant, és ami a vízben van, a föld alatt. (2Mózes 20:4.)

A tilalom ellenére azonban léteznek zsidó művészetek. Az első zsidó művész pedig nem volt más, mint éppen Mirjám dédunokája, Becálél ben Uri, akit maga az Örökkévaló nevezett ki, hogy művészi képességeinek felhasználásával elkészítse a pusztai Szentélyt és annak kellékeit, többek közt a faragott díszű frigyládát. Bölcsseink azt mondják, hogy a Becálél név magában hordozza azt, hogy Isten áldását adta a művészi tevékenységre, a név jelentése ugyanis: *becél-Él*, vagyis: Isten árnyékában.

A Talmudban olvashatjuk (*Sábát* 133b.):

Készítetek egy gyönyörű sátrat a tiszteletére, gyönyörű lulávot, gyönyörű sófárt, gyönyörű ciceszt és gyönyörű tóratekereszt, és írjátok azt finom tintával és finom nádtollal, tehetséges írnok írja és burkoljátok be gyönyörű selymekbe.

Más szavakkal: a micvák szebbé tétele nemcsak az által lehetséges, hogy szigorúbban tartjuk be azokat, hanem úgy is, hogy szebbé tesszük azokat, kidíszítjük a micvákhöz szükséges tárgyakat. Ha ezekkel teljesítjük a parancsolatokat, akkor ennek eredményeként nem csupán a parancsolatok lesznek tökéletesebbek, hanem általuk mi is szebbé válunk.

Ugorjunk most egy nagyot a középkori Európába. A zsidó művészetnek a faragott szobrok készítésére vonatkozó tilalom mellett a történelmi valóság is határokat szabott. Nem ritkán fordult elő ugyanis, hogy a zsidóknak menekülniük kellett, gyakran egyik napról a másikra kiűzték őket korábbi lakhelyükről, vagy pogromok, támadások, vérvádak kényszerítették menekülésre őket, és ilyenkor csak kisebb tárgyakat tudtak magukkal vinni. A zsidóknak ráadásul tilos volt céhekhez csatlakozniuk, így például nem válhattak belőlük építőművészek, hiszen csak az építész céhek tagjai kaphattak engedélyt...

A tehetős zsidók azonban, akárcsak a környezetükben élő, jómódú nem-zsidók, szerették volna művészi tárgyakkal díszíteni az otthonaikat. A fentiek alapján meg is találták azt a művészeti ágat, mely mind vallási-háláchikus alapon, mind pedig a befogadó ország törvényei, illetve a történelmi realitás talaján állva megfelelő volt a számukra, ez pedig a könyvművészet.

A HÁGÁDÁK VILÁGA

A könyvfajták közül a legnépszerűbbek a peszáchi hágádák voltak. A hágádát nem a zsinagógákban, hanem az otthonokban használják, nők és férfiak, gyerekek és felnőttek egyaránt. Célja, mint neve – mely „elbeszélést” jelent – is mutatja, az Egyiptomból való szabadulás történetének elmesélése, az olvasókkal való megismertetése. Fontos eleme a szövegnek a figyelem fenntartása, hogy a gyerekek az elejétől a végéig részt vegyenek az éjszakába húzódó mesélésben-magyarázatban. A szöveg narratív elemei számos lehetőséget kínálnak az illusztrációra, és

a többé-kevésbé képzett művészek éltek is e lehetőségekkel. A hágádákban gyakran látunk emberábrázolást is, sőt a képeken különleges alkalmakkor nők is megjelennek. Például akkor, amikor a kivonulás történetének elmesélése alkalmával – többnyire a teljes bibliai narratíva keretei közé illesztve – Mirjám táncát illusztrálták.

Ezeket a középkori kézirat-illusztrációkat kézzel készítették. Mirjám többnyire a kép közepén látható, sokszor magasabb a többi nőalaknál, kezében többnyire dobot tart, hűen a tórai szöveghez. Mellette vagy körülötte néhány nő látható, az eseményre pedig általában gótikus architektúrán belül kerül sor, a kor szokásának megfelelően.

A SPANYOL ARANYKOR HÁGÁDÁI

Első példánk az **Oriental 2737**-es jelzésű, a British Libraryben őrzött hagada Mirjám tánca-illusztrációján. Ez a kézirat a polgári idősámítás szerinti XIII. század végén – XIV. század elején készült Kasztíliaiban. A kép három nőalakot ábrázol gazdag architektúrában. A figurák lába nem érinti a geometrikus keret alsó szélét, táncoló-hajlongó mozdulataikkal az architektúra ál-

Oriental 2737

tal adott keretben, háttér nélkül lebegnek. Mirjám a másik két nőnél magasabb, testesebb, kezében kör alakú dobot tart, fejét kendő fedi, míg a másik két nő még férjezetlen, láthatjuk göndörödő hajukat. (A zsidó hagyomány szerint az asszonyok férjükhöz tartozásuk jeleként a hajukat az esküvőjük után elfedik.) A művész viszonylag kevés színt használt: narancsot, zöldet, vöröset és indigót.

Az **Arany hágádá** valamivel később, 1320 körül készült. Szintén spanyolországi eredetű, Katalóniából származik, jelenleg szintén a British Libraryben őrzik. Nevét a kötetben található 56, arany hátterű

Arany hágádá

miniaturáról kapta. A könyv egyik leghíresebb képe éppen Mirjám táncának ábrázolása. Hét fiatal, fedetlen fejű, vagyis férjezetlen nőalakot láthatunk a vörös szegéllyel ellátott, indás mintákkal díszített kék keretben (ez a formátum jellemző az egész hágádára). Alakjuk, arcuk, mozdulataik, ruházatuk, a drapériák omlása és a hajfürtök göndörödése jellegzetesen gótikus mintákat követ. Nem teljesen világos, ki is közülük Mirjám, talán az egyik a két, kezében dobot tartó nő közül, vagy a középpontban álló alak, akinek nem láthatjuk az arcát. A zsidó könyvek illusztrációit is sokszor készítették nem-zsidó művészek. A középkori keresztény művészet gyakori témája volt az „igazságot”

fel nem ismerő Synagoga (Zsinagóga) – a zsidók megszemélyesítése. Elképzelhető, hogy ezen a Mirjám tánca-illusztráción is ez az asszociáció jelenik meg. Az Arany hágádá Mirjám tánca-ábrázolása, akár csak az Oriental 2737-é, a kivonulás történetének utolsó képkockája, mielőtt az illusztrátor áttért volna a peszáchi előkészületek bemutatására. Vannak, akik azt mondják, hogy Mirjám tánca valójában példát mutat a számunkra, hogy hogyan kell köszönetet mondanunk az Örökkévalónak, és hogyan kell megünnepelnünk az Egyiptomból való kivonulást, melyről bölcseink azt mondják, hogy minden nemzedékben úgy kell az embernek éreznie, mintha ő maga vonult volna ki Egyiptomból.

HÁGÁDÁ-KÜLÖNLEGESSÉG A KÖZÉPKORBÓL

Az egyik legismertebb és legszebben illusztrált középkori zsidó kézirat a **Szarajevói hágádá**, melyet 1350 körül írtak és illusztráltak. Barcelonában készült, nevét későbbi őrzési helyéről kapta. Illusztrációi geometrikus, illetve indás díszű keretben, párosával, egymás alatt jelennek meg a lapokon, sokszor kék vagy vörös, sűrűn kockázott háttér előtt. Mirjám táncának jelenete a Nádas-tengeren való átkelés illusztrációja alatt látható. Öt és fél nőalak

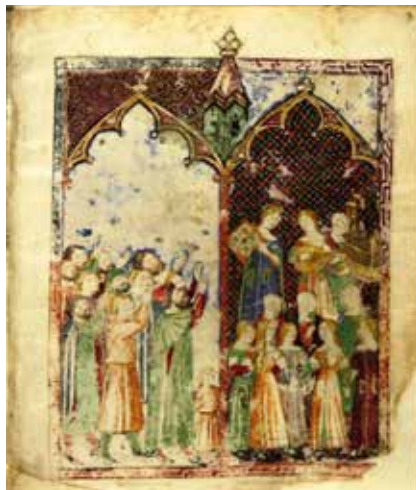

Szarajevói hágádá

jelenik meg kék kockás háttér előtt. Baloldalt a többieknel magasabb, haját díszes tiarával lefogó, ruhája fölött palástot viselő Mirjám áll, kezében csörgődobbal. Vele szemben az egymás kezét kecsesen fogó, gótikus könnyedséggel mozgó hajadonok sora táncol a talajt jelképező keretet éppen csak érintve. Az ábrázolás jobb szélén látható fél alak arra utal, hogy még nők sora követi a képen megjelenteket, csak ők már nem fértek el a keret által behatárolt képkeretben.

DOB, ORGONA ÉS LANT EGY MAGYAR HÁGÁDÁBAN

A magyarországi olvasók számára különleges jelentőséggel bír a Magyar Tudományos Akadémián őrzött, Kaufmann Dávid gyűjteményéből származó **Kaufmann-hágádá**, mely

Kaufmann-hágádá

szintén a XIV. századi Katalóniából származik. Maga a könyv nem teljes, és a kutatók több művész munkáját is elkülönítették a lapjain. Mirjám táncának ábrázolása gótikus architektúrán belül látható. A jelenet eltér az eddig bemutatottaktól abban, hogy két részre oszlik, a két térfelet az építészeti elemek és a háttér különbözősége is elválasztja egymástól. Baloldalt Istenhez könyörgő férfiak csoportja áll, égnek emelt karokkal. Szakállas alakok színes köpönyegekben, az előtérben egy kicsi, de felnőtt arcú figura – a kor gyakori gyermekábrázolása. A férfiak mögötti háttér talán kék eget

mutat, ők a szabadban imádkoznak, megfelelően a tórai narratívának. Nem úgy az asszonyok, akiknek részéről igencsak erkölcstelen magatartásnak minősült volna a középkor embere szemében, ha csak úgy a szabad ég alatt, mindenki szeme láttára járnak a táncot. Ők illedelmesen, zárt helyen, a férfiak kíváncsi szemétől rejtve énekeltek, zenéltek, és – ahogyan az előtér kisebb alakjainál látjuk – járták a körtáncot. A színes ruhákba öltözött hajadon táncosok mögött éneklő, befedett hajú, vagyis férjezett nők csoportja, mögöttük pedig három nagyobb alak zenél, az egyik négyzet alakú dobon játszik, a másik lanton, a harmadik pedig orgonán.

MOZDULATLAN TÁNC NÉMETORSZÁGBÓL

Utolsó példánk az eddig bemutatottaknál egy jó évszázaddal később készült, és nem Spanyolországban, hanem német területeken, ahol sokkal szigorúbbak voltak a vallási elvárások, mint a spanyolországi zsidók körében. A németországi zsidóság puritán egyszerűsége nyilvánul meg az 1450 körül keletkezett **II. nürnbergi hágádá** Mirjám tánca-illusztrációjában (a kötetet ma a

II. nürnbergi hágádá

Jeruzsálemi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár őrzi). Egyszerű, néhány vonallal megrajzolt, szigorúan befedett nőalakok szinte mozdulatlan sora áll a lap alján, háttér, építészeti elemek, keret vagy a környezet bármely más megjelölése nélkül. Ruhájuk is egyszerű, nyoma sincs a korábban látott kecses mozdulatoknak, a test mozgását követve leomló drapériáknak. Mirjám dobol, lába a néző felé mutat, arcával azonban elfordul. Talán illetlennek érződött az illusztrátor számára, hogy egy szent életű nőalakot ábrázoljon.

IMÁDKOZZUNK-E HORTHY SZÜLETÉS NAPJÁN?

A ZSIDÓK ÉS A HATALOM

Miért imádkoztak Horthy születésnapján a Kazinczy utcai zsinagógában és milyen dilemmákat vetett fel a lojalitás kifejezésének ezen formája a hitleri Németországban? Mik a diaszpóra zsidóságának és a mindenkori hatalom viszonyának alapvetései? Köves Slomó rabbi a Zsidó Tudományok Szabadegyetemén Zsidók és a politika címmel elhangzott előadássorozatának leirata a fenti kérdéseket feszegeti. KÖVES SLOMÓ RABBI ÍRÁSA

1937: IMA HORTHY SZÜLETÉS NAPJÁN

Alig néhány hónappal ezelőtt egy korabeli apróhirdetésbe botlottam bele, amely 1937. június 25-én jelent meg, az ortodoxia hetilapjának, a *Zsidó Újságnak* a hasábjain. A hirdetés – a lapszám számos, további érdekessége mellett – különösen megragadta a figyelmem. A rövid írás ugyanis arról tudósított, hogy

— Horthy Miklós kormányzó születésnapja alkalmából a budapesti aut. orth. izraelita hitközség június 18-án péntek este a Kazinczy-utcai templomban ünnepélyes istentiszteletet tartott, amelyen a hívek nagy számban jelentek meg. Az istentisztelet keretében Sussmann Viktor rabbi a nyitott frigyszekrény előtt áhítatos imát recitált a kormányzó jóllétéért.

Horthy Miklós kormányzó születésnapja alkalmából a budapesti Autonóm Ortodox Izraelita Hitközség alig pár nappal korábban, június 18-án, pénteken este a Kazinczy utcai templomban ünnepélyes istentisztelet tartott, amelyen a hívek nagy számban jelentek meg. Az istentisztelet keretében *Süssmann Viktor* rabbi a nyitott frigyszekrény

előtt áhítatos imát recitált a kormányzó jólétéért.

A nyúlfarknyi beszámoló kapcsán érdemes az emlékezetünkbe idézni, hogy 1937-ben Horthy viszonya a zsidó közösséggel igencsak terhelt volt már. Természetesen ez a finoman szólva is hűvös kapcsolat messze nem érte még el a fagyponthoz, ahová a következő 8 év során aztán rohamléptekkel eljutott. Mégis, az aktusból máig érződik az a kétségbeesett igyekezet, amellyel a hitközség gyülekezete demonstrálni kívánta mind a hatalom, mind a tágabb értelemben vett külvilág számára, hogy lojális, hű tagjai a társadalomnak, az érdekeik pontosan ugyanazok, mint a nemzet minden jóérezésű polgáráé: az ugyanis, hogy rendben, mindenkire gyarapodást hozva alakuljanak valamennyiük dolgai.

A CSÁSZÁR IS KAPJA MEG, AMI A CSÁSZÁRÉ!

Ám azt is rögtön hozzá kell tegyem, hogy az uralkodó egészségéért és üdvéért elmondott ima hagyománya nem Horthyval és nem a Kazinczy

utcai ortodox templomban kezdődött. A performatív aktus tradíciója ráadásul különösen érdekes szelete, ha úgy tetszik, plasztikus lenyomata a zsidók és a hatalom viszonyának, amelynek vizsgálatán keresztül sok mindent meg lehet érteni e komplex kérdés ellentmondásosságáról.

I. Ferenc Józsefért szóló ima egy Ros hársánai képeslapon (Magyarországi)

Bár a szokás története nagyon messzire vezet vissza, mielőtt ehhez az utazáshoz hozzákezdénénk, érdemes megjegyezni, hogy csak az újkor során, a 17–18. században kezdtek az ügy fontosságára odafigyelni. Nem beszélve arról, hogy azok, akik a hűség kinyilvánításának jelentőségét először igazán komolyan vették, nem a zsidó közösség, hanem a hatalom köréből kerültek ki. Nem meglepő módon, elsősorban az érdekelte őket, hogy a zsidók – a keresztény templomok közösségéhez hasonlóan – mondanak-e imát az uralkodóért, lojálisak-e hozzá. A zsidók pedig – a legtöbbször a környezet kényszerére válaszul, de számos esetben a saját meggyőződésük okán is – hol nagyobb, hol kisebb lelkesedéssel, elkezdtek figyelni arra, hogy a „császár is megkapja, ami a császáré”. Olyannyira, hogy több eltérő liturgiai megfogalmazást, imarendet is ismerünk, amelyek különbözőképpen határozzák meg az uralkodóért elmondott ima szövegét, felépítését.

FERENC JÓZSEF: A LOJALITÁS LELKES KIFEJEZÉSE

Ha megnézzük az I. Ferenc Józsefért a Tóraolvasást követően elmondott áldás vagy például egy általam ismert, a király uralkodásának 60. évfordulójára, 1908-ban kiadott emléklapett szövegét, a magasztos megfogalmazás („*Mennyei Atyánk, a világ Ura! ki fejedelmek és nemzetek sorsát végtelen szeretettedben és bölcseségben igazgatod és rendezed, légy a mi felséges királyunknak, I. Ferenc József királynak oltalma és védelme! Áraszd ki reá áldásod malasztját, koronázd életét örömmel, békével és boldogsággal!*” stb.) arról árulkodik, hogy a legkevésbé sem csupán kényszerből vetették papírra e sorokat, hanem a dicsőítő szavak valóban a zsidók lojalitását fejezték ki a császár iránt, a Monarchia iránt. Azt ugyanis nagy valószínűséggel nem várta el tőlük a főhatalom, hogy újévi jókívánásokat fogalmazzanak, pláne, hogy a 60 éves évfordulóra teljesen héber nyelvű emléklapot adjanak ki. Ne felejtjük, a Monar-

chia zsidósága tulajdonképpen akkor élte a fénykorát, teljesen érthető, ha megfelelő alkalmakat kerestek a lojalitásuk kifejezésének!

A KÖLCSÖNÖS GYANAKVÁS LÉGKÖRE

Természetesen a mindenkori hatalom iránti hűség demonstrálása nem minden esetben született ugyanilyen, megalapozottan vélelmezhető meggyőződésből. Ugyanígy, a zsidó kisebbségek iránt rendszerint gyanakvó állam is gyakran kérte számon az alattvalóin a lojalitás ismételt és nyomatékos kifejezését. Két tanulságos és valamelyest talán még a világtörténelem alakulását is befolyásoló esetet idéznék ezt illusztrálандó.

LENIN ZSIDÓ NAGYAPJA, A BESÚGÓ

Az első történet főszereplője, bizonyos *Móse Blank*, tehetős kocsmatulajdonos volt, főleg vodkák forgalmazásában utazott. Amint az alkalom adtán elő-előfordul a zsidó közösségekben, a 19. század fordulóján összevesszett a helyi zsidó vezetéssel. A közösség a közös tulajdon megdézsmálásával, csalással, majd gyújtogatással vádolta. Erre válaszul Blank feljelentette a helyi zsidóságot, a vezetőket azzal vádolva, hogy segítenek a közösség tagjainak kibújni az adókötelezettség és a sorozás terhei alól. A gyújtogatási ügy aztán úgy ért véget, hogy bár Blankot felmentették a vádak alól, mégis el kellett költöznie a mai Nyugat-Ukrajna területén található Zsitomír városába. A kapcsolata annyira megromlott a zsidó közösséggel, hogy előbb fiait, Ábelt és Srult kereszteltette meg, majd 1845-ben, 86 évesen maga is ortodox keresztény lett.

Leveleket kezdett írni I. Miklós cárnak, amelyekben azért ágált, hogy az uralkodó tiltsa be a haszidizmust, illetve a messiás eljövetelért könyörgő imákat. Mindemellet azt bizonygatta, hogy a helyi zsidók bizony nem lojálisak kellőképpen a hatalomhoz, nem mondanak imát a cár sikeres uralkodásáért. Ezért azt szorgalmazta, hogy az udvar küldjön felügyelőket a zsitomíri zsinagógák-

Lenin dédnagyapja levelével

ba, hogy maguk bizonyosodjanak meg a hűtlen zsidók lázadó természetéről. A történet pikantériája, hogy Blank e leveleket – hiszen más nyelven nem tudott írni – jiddisül fogalmazta meg. A máig fennmaradt és nemrég nyilvánosságra került leveleket aztán lefordították ugyan, ám az uralkodóhoz már nem továbbították, mondván, látszik, hogy az írójuk megbízhatatlan alak, tegnap még zsidó volt, ma már keresztény, nem tűnik stabil személyiségnek. Ezért nem is valószínű, hogy igaza van, bár, biztos, ami biztos – írják a bürokraták szintén fennmaradt belső levelezésükben –, küldjünk ki azért felügyelőket, és nézzük meg, tényleg mondanak-e imát a cárért! Ugyan nem tudjuk pontosan, mi történt ezután, és elképzelhető, hogy valóban küldtek felügyelőket, de ha ez így is volt, tiszteletlenség és lázadás nyomaival nem nagyon találkozhattak a városban. Ellenkező esetben ugyanis biztosan lett volna valamilyen következménye az ügynek, amelynek nyomai fennmaradtak volna az alaposágukról ismert orosz levéltárakban. Annyi azonban bizonyos, hogy Móse Blank volt a dédapja Vlagyimir Iljics Leninnek.

LOJALITÁS A HITLERI NÉMETORSZÁGBAN?

A másik példám sokkal vészterheesebb időket idéz fel. Egészen Hitler hatalomra kerüléséig, sőt egyes helyeken egészen a Kristallnachtig vagy az Anschlussig, Németországban a zsidó közösségeket – és nem csak az ortodox közösségeket

– komolyan foglalkoztatta, hogy kell-e imát mondani egy olyan uralkodóért, aki programja központi elemként nyíltan a zsidók elleni harcot jelölte meg. Van valami megindítóan tragikus abban, hogy a német zsidók, akik már több mint 100 éve bizonygatták a lojalitásukat a többségi társadalom felé különböző formákban, azt a kérdés igyekeztek megválaszolni, hogy kell-e az új, megveszekedetten antiszemita „uralkodóért” imádkozni.

A különböző közösségek eltérő válaszaitegy Judit Baumel-Schwartz nevű izraeli történész dolgozta fel tudományos alapossággal. Úgy találta, hogy a legtöbb helyen valamilyen kompromisszumos megoldást honosítottak meg az imarendben. A fenti, I. Ferenc Józseffel, illetve Horthyval kapcsolatos példáinkkal ellentétben nem említették Hitler nevét, pusztán a hatalomról szóltak. Másutt a név is benne maradt a szövegben, illetve számos olyan hely is akadt, ahol elmondták ugyan az imát, ám azt megpróbálták úgy megfogalmazni, hogy abban szó essék a dolgok helyreállításának a vágyáról is.

ISTEN MÓZESNEK: LEGYÉL TISZTELETTUDÓ FÁRAÓVAL!

Úgy tűnik tehát, hogy a lojalitás kifejezésének kérdései – függetlenül attól, hogy a hűség kifejezését a zsidók önszántukból vagy kényszerből tették-e meg – még a zsidó liturgiában is megjelennek. Amint látni fogjuk, sokkal inkább így van ez az élet számos más területén.

Amint az a legtöbb zsidósággal kapcsolatos kérdés esetében érvé-

nyes, a vizsgálódásunkat ezúttal is a Biblia koránál kell kezdenünk. A külső hatalomhoz való viszonyulás kérdése jó eséllyel Mózesnél kezdődik. Mindannyian jól ismerjük a történetet. A Teremtő megjelenik Mózesnek a csipkebokorban, és különleges, példátlan felelősséggel járó feladattal bízta meg: **„Most tehát gyere és elküldelek téged Fáraóhoz és vezesd ki népemet, Izrael fiait Egyiptomból”** (2Mózes 3:10.). Mózes vonakodik, megpróbál kibújni a feladat, a felelősség alól. Csakhogy nem akármilyen felkérés ez, nincs helye a hosszas szabadkozásnak, a feladatot teljesíteni kell! Alig valamivel később az Örökkévaló így folytatja: **„De az Örökkévaló szólt Mózeshez meg Áronhoz és parancsot adott nekik Izrael fiaikhoz és Fáraóhoz, Egyiptom királyához, hogy vezessék ki Izrael fiait Egyiptom országából”** (2Mózes 6:13.). Fontos megjegyezni, hogy az itt közölt sztenderd magyar fordítás nem adja vissza a héber eredeti jelentését. A Tóra ugyanis szó szerint „Izrael fiairól és fáraóról, Egyiptom királyáról” beszél. Rási, a Tóra legfontosabb magyarázója ezt így értelmezi: **„Parancsot adott nekik (Izrael fiait) illetően, [miszerint] vezessék őket szelíden, és legyenek türelmesek velük”, valamint „Azt Parancsolta nekik őt (a fáraót) illetően, hogy tisztelettel bánjanak vele, amikor beszélnek [hozzá]”.**

Valóban, elég mindvégig figyelemmel kísérni a történetet, ahogy Mózes újra és újra elmegy a fáraóhoz, hogy kérje, engedje el a zsidókat, látni fogjuk, hogy minden idők legkiválóbb zsidó vezetője egyetlen pillanatra sem lépi át a kommunikációnak a fent ismertetett módon felállított kereteit. Annak ellenére sem, hogy az uralkodó csökönyösen ellenáll az égi üzenetnek. Schol sem látjuk, hogy Mózes borítaná az asztalt. Olyannyira nem, hogy az utolsó csapás előtt, miután a fáraó indulatosan elküldi, mondván: **„Őrizkedjél, ne lásd többé színemet, mert amely napon látod a színemet, meghalsz”** (2Mózes 10:28.), kisértetként így felel: **„Akkor lejönnek mindezek a te szolgálid hozzám és leborulnak**

előttem, mondván: Menj ki, te és az egész nép, mely téged követ és azután ki fogok menni” (2Mózes 11:8.). Pedig Mózes tudja, hogy nem a szolgálai, hanem maga a fáraó fogja elengedni végül. Mégsem akarja megaláznai az uralkodót. Holott mondanivalójának legitimitációját illetően nem merülhet fel kétség. Maga a Teremtő Isten áll minden elhangzott szava mögött.

KERESSÉTEK A VÁROS BÉKÉJÉT!

Most ugorjunk az időben, és nézzük meg, milyen, addig nem ismert tapasztalattal szembesítette a világban az új helyüket kereső zsidókat a babiloni fogság, majd a Második Templom rómaiak általi i. sz. 70-ben történt lerombolását követő, máig tartó diaszpóralét! A válasz kézenfekvő: a nem zsidó királyok, államok és törvények meghatározó érvényével az életük alakítása felett.

A vallási, ilyenformán isteni eredetű és örök törvények, illetve a világi, ráadásul a zsidóság által el nem ismert, vagy a számukra korábban csupán korlátozott hatállyal bíró forrásokból levezetett, legfeljebb időleges érvényű jogrend kétséges legitimitációja közötti kényszerű összeütközés az ellentmondásos helyzet feloldását tette szükségessé. A rabbinikus zsidóság – mint hasonló esetekben mindig – ezúttal is a széles körű autoritással bíró szövegekhez fordult eligazításért. A közösség vezetői a megoldást Jeremiás (Jirmejáhu) prófétának a babiloni száműzöttekhez írott levelében találták meg: **„És keressétek azon város békéjét, ahova számkivetettek benneteket és imádkozatok érte az Örökkévalóhoz; mert az ő békéjében lesz számotokra is béke.”** Fontos észrevenni a szövegben megbújó kísérletet szent és profán összebékítésére.

A HATALOM TÖRVÉNYE TÖRVÉNY

Diná dömálchutá diná, „a király törvénye törvény” – vezette le az idézett szöveghelyből a korai babilóniai ámorá, Smuél. A hatályos törvényeket tehát kötelezőként minden polgári és gazdasági kérdésben el kell fogadni. De van egy további

tanulság is, amit a kijelentésből levonhatunk. Ha a zsidókat száműzik, a béke válik a legfontosabbá számukra: amennyiben a városban béke van, az a zsidók számára is biztosítja a nyugalmat. Amint valamilyen korábban a Példabeszédekben Salamon király figyelmeztet: *„Féljed az Örökkévalót, fiam, és a királyt, az elszakadókkal ne állj össze”* (Példabeszédek 24:21.).

Most vizsgáljuk meg, hogyan értelmezi e kijelentést a Málbim, a *Zsidó Biblia* egyik legnagyobb kommentátora. *„Azt parancsolta, hogy félje az Örökkévalót a vallás dolgaiban, és a királyt a politikai törvények és rendérendékében”* – írja Málbim, hangsúlyozva, hogy zsidóknak, ha erkölcsről, moralitásról vagy vallásról van szó, nem a királyt kell követniük, hanem az Örökkévalót. Ugyanakkor, mielőtt arra kerül a hangsúly, hogy a mindennapoknak rendje, stabilitása biztosítva legyen, mégiscsak a királynak lesz döntő szava. Ahogy a szöveg fogalmaz, az elszakadókkal, a felforgatókkal tilos összeállni, a stabilitást meg kell becsülni. A fenti idézet szoros összhangban áll Chániná rabbinak, a főpaphelyettesnek a *Misna Ávot* traktátus 3. fejezetében található intésével: *„Imádkozz a kormányzat jólétéért, mert ha attól nem tartaná az emberek, akkor az egyik elevenen elnyelné a másikat”*.

AMIKOR A ZSIDÓSÁG ÉRTÉKEI ÉS A HATALOM IRÁNTI LOJALITÁS ÜTKÖZNEK EGYMÁSSAL

Tehát a királyság törvényét, vagy tágabb kontextusban az állami törvényt úgy kell követni, mintha vallási törvény lenne. De mi a helyzet akkor, ha az állam törvénye ütközik a vallási törvénnyel? A zsidó jog szerint a zsidó ember ne legyen önfeláldozó, ugyanis az élet felbecsülhetetlen fontosságú, mindennek a kerete és kiindulópontja. A vallási törvények megtartása érdekében nem szabad feláldoznunk az életünket. Ha valaki arra kényszerít bennünket, hogy szegjük meg a Szombatot, ellenkező esetben az életünk elvesztésével is számolhatunk, szegjük meg a Szombatot! Az életmentés

mindennél fontosabb. Ám ez alól a szabály alól is van három kivétel. Ha valaki nemi erőszakra, emberölésre vagy bálványimádásra kényszerítene bennünket, semmi szín alatt nem követhetjük el e bűnöket, inkább az életünket kell adnunk ehelyett.

Bonaparte Napóleon

Van továbbá egy másik feltétel, amelynek teljesülése esetén szintén az életünket kell áldoznunk, semmint engedelmessé válni a bennünket zsidóságunkban elpusztítani kívánóknak. Ha azért akarnak velünk csináltatni valamit vagy éppen akadályozni valaminek az elvégzésében, mert tudják, hogy zsidók vagyunk, és éppen azt akarják elérni, hogy ne kövessük a saját vallásunk alapelveit, parancsolatait, azaz, hogy adjuk fel a saját identitásunkat, akkor a legapróbb dologért is az életünket kell áldoznunk! Maimonidész hangsúlyozza, hogy a fent ismertetett alapelvek csak olyan időre vonatkozhatnak, amikor nincs érvényben kimondottan a zsidókat korlátozni szándékozó rendelet. Olyan rendeletek megléte esetén viszont, amelyek egyértelműen azt a célt szolgálják, hogy eltöröljék a zsidók hitét vagy annak bármelyik parancsolatát, inkább föl kell áldozni az életünket, mintsem, hogy áthágjunk akár egyetlen törvényt is. A Talmud ezt az irányelvet a tórai vagy rabbinikus szabályok mellett még a jellegzetes zsidó szokások, mint például egy adott korra jellemző zsidó viselet megszüntetésének kísérletére is kiterjeszti. Ha először rendeletileg kényszerítenek bennünket egy viselet megváltoztatására, később az identitásunk, vallási meggyőződésünk fontosabb elemei következnek. Nincs megállás.

A CÉL NEM SAJÁT MAGUNK DICSŐÍTÉSE!

Amikor a zsidó közösség és a hatalom viszonyát vizsgáltuk, azt találtuk, hogy az első kérdés a zsidó közösség fizikai jóléte, ezért mondja Jeremiás és Salamon király egyaránt, hogy a béke, a stabilitás a legfontosabbak. Amikor a körülöttünk levő világban stabilitás van, számíthatunk arra, hogy a zsidó közösségnek sem fog bántódása esni. Láttuk azt is, hogy az élet megőrzése a legtöbb esetben előrébb való, mint az „önéret”, vagy a vallási parancsolatok megtartása. Azt is láttuk azonban, hogy amikor az ellenségeink a zsidóságunkban akarnak megsemmisíteni bennünket, inkább a halált kell választanunk az önfeladás helyett. Ugyanis mit ér az életünk, ha éppen azt az életet nem tudjuk élni, amit maga a Teremtő rendelt zsidóként számunkra?

Amikor Snéor Zálmán rabbi, az első Chábád rebbe Bonaparte Napóleon 1812-es oroszországi inváziója idején tudomást szerzett a támadásról, úgy döntött, hogy I. Sándor cárt fogja támogatni a francia császárral szemben. Amint egy abban az évben kelt levelében fogalmaz: *„Ha Bonaparte győzedelmeskedik, akkor a zsidók gazdagabbá válnak és helyzetük javulni fog, de távolabb kerülnek a Mennyei Atyjuktól. Ha Sándor uralkodó győz, bár a zsidók szegénysége növekedni fog és helyzetük romlik, de szívéket továbbra is a Mennyei Atyjukhoz kapcsolják.”*

Az Álder Rebbe

Az Álder Rebbe elutasította a szabadság zsidó emancipáció formájában történő kiterjesztésének a lehetőségét, mivel úgy vélte, ez a zsidókat a Teremtőhöz fűző kötelékek lazulásához vezetne.

Márpedig mindennek, amit az életben teszünk, az Örökkévalótól kapott feladatunk elérésére kell irányulnia.

HITKÖZSÉGAKÖZÖSSÉGÉRT – országjáró túrára indult az EMIH

AZ ORSZÁGOS PROGRAM CÉLJA A RÁSZORULÓK SEGÍTÉSE

Országjárásba fogott az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség. A közösségépítő kezdeményezés első útja március 28-án Tiszalökre vezetett. ZSIDO.COM

Az EMIH delegációját Gömze Sándor polgármester fogadta, aki négy szemközti beszélgetést folytatott Tóth Gáborral, az EMIH kabinetfőnökével. Ezt követően a városháza dísztermében a felek aláírták a stratégiai együttműködési megállapodást Tiszalök és az EMIH között.

Az aláírás után az EMIH munkatársai 40 csomag adományt adtak át, amelyek tartós élelmiszert és egyéb higiéniai termékeket tartalmaztak. Eközben az EMIH ruhaadománya megérkezett a családsegítő központba. A kabinetfőnök tájékoztatása szerint az adományokat

az önkormányzattal együttműködve, a polgármester és kollégái javaslatai alapján osztják szét, hogy a felajánlások valóban a rászorulókhoz kerüljenek.

Gömze Sándor kijelentette, hogy a találkozó és a megállapodás megkötése az együttműködés kezdetét jelenti az EMIH-hel. „Szeretném, ha a zsidóság közvetíteni tudná a kultúráját felénk” – mondta a polgármester.

„Az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközségnek kiemelten fontos a társadalom felé nyitás, kiemelten fontos a rászorulóknak segítése és támogatása. Ez nem csak Tiszalökre történik, ez egy országos program” – nyilatkozta Tóth Gábor a találkozó után, egyben örömeit fejezte ki, hogy lehetősége nyílt a város vezetőjét személyesen is megismerni.

A látogatás során az EMIH küldöttsége felkereste a helyi könyvtárat is, ahol átadta az ajándékba hozott Talmud köteteket. A könyvtár különtermében Tóth Gábor tartott a helyi diákoknak előadást.

A tiszalöki program zárása-képpen a polgármester megmutatta a vendégeknek a zsidó temetőt.

Innen az út Tiszadadára vezetett, ahol Mizser Zsolt polgármester és Dr. Vinnai Győző képviselő várta az EMIH munkatársait, akik a helyi művelődési házban átadták az adománycsomagokat a rászorulóknak részére. Az összegyűjtött ruhák itt is a családsegítő központhoz kerültek. A felajánlott tűzifa kiszállását pedig a helyi Tűzép telep vállalta.

Mizser Zsolt és Tóth Gábor a művelődési házban aláírták az együttműködési megállapodást, amellyel kapcsolatban elmondták: mindkét fél bízik abban, hogy az együttműködés hosszú távú és hatékony lesz. Ezután az EMIH-es csapat felkereste a helyi múzeumot és Tiszadada zsidó temetőjét, majd elindult vissza Budapestre.

Az országjáró túra során az előzetes tervek szerint az EMIH képviselői és rabbijai ellátogattak Tiszadobra és Szorgalmatosra (április 2-án), majd Nyíregyházára, Tiszaburára és Tiszánánára, végezetül pedig Kömlőre és Tarnaszentmiklósra is elmennek.

KÖNNYEBB AZ ÉLET, ha alapból optimisták vagyunk

Negyedik verseskötetének megjelenése kapcsán
LEFKOVICS PÉTERrel, az EMIH választmányi tagjával,
az Óbudai zsinagóga kántorával beszélgettünk

A hétköznapi dolgokat is szentté lehet tenni, meg kell adni a módját a dolgoknak, lehet mindennapjainkba is belevinni spiritualitást. Nem nekünk kell szentté válni, hanem a cselekedeteinknek, a tetteinknek! BÉCSI ÉVA ÍRÁSA

– **Mi ihlette az első verseskötetét? Abban a kötetben milyen témájú verseket találunk?**

– Kisebb-nagyobb szünetekkel 16 éves koromtól kezdve írok verseket. Bár teljesen mással foglalkoztam aktív éveimben: mérnök, majd vállalkozó voltam, az írás mindig fontos szerepet töltött be az életemben. Az első kötetem 2002-ben jelent meg, címe *Egy kis segítség* volt. Úgy véltem, hogy a gondolataimmal, észrevételeimmel segíteni tudok azoknak, akik elolvassák verseimet. Ezért az ebben a kötetben megjelent versek lelki segítségről szólnak, bölcselkedések.

– **Nemrég jelent meg a negyedik kötete, meséljen kérem erről. Kiknek szólnak a versek? Mít szeretne elmondani az olvasónak ezekkel az írásokkal?**

– Vezérfonalam a társadalmunk, témám pedig az, hogy hogyan lehetne megelőzni a társadalmunk betegségeit.

– **Mikor álltak össze a versek kötetévé?**

– Három dolog kellett hozzá: mennyiség, azaz sok-sok vers, amelyekből lehetett válogatni, minőség, azaz egy-egy gondolatosság, mely a szerkesztést, az összeállítást lehetővé tette és természetesen pénz a megvalósításhoz, melyhez óriási segítséget kaptam mecénásoktól: Györfi Lászlótól és Szegedi Csanádtól.

– **Költészetében hogyan jelenik meg a zsidóság? Vannak e kifejezetten a zsidó kultúra/vallás köré épülő versek?**

– Azt remélem, hogy majd minden versemben megjelenik a zsidóság két nagyon fontos eszméje: a világunk javítható (tikun olám) és javítani is kell! Valamint, hogy a hétközna-

pi dolgokat is szentté lehet tenni, meg kell adni a módját a dolgoknak, lehet mindennapjainkba is belevinni spiritualitást. Nem nekünk kell szentté válni, hanem a cselekedeteinknek, a tetteinknek! Ez egy nagyon fontos dolog. Természetesen írtam sok verset direkt a zsidó vallás témaköréből. Egy részük ebben a kötetben is helyet kapott.

– **Eloolvasva a kötetet úgy érzem, hogy a könyvben szereplő versek gyakran egy egy hétköznapi élményt dolgoznak fel, az élet szépségeire mutatnak rá. Így van ez?**

– Igen. De a bővebb válasz rejtik az eddig elmondottak és a kötetben minden fejezet előtt írt rövid bevezetőből egy-egy kulcsmondat. Csak egy példa, ahogy a könyvben is írom „*Könnyebb az élet, ha alapból optimisták vagyunk.*”

– **Mik az eddigi visszajelzések? Az olvasók hogyan vélekednek a kötetéről?**

– Én csak barátok, ismerősök, családtagok visszajelzéseit ismerem többnyire. Ezek mind pozitívak, elismerőek. Tudomásul kell venni, hogy ma a költészetnek kicsi az értő tábora, és csak az igazán nagyoknak van nagyobb megjelenési lehetőségük és így viszonylag nagyobb olvasótáboruk. Nagyon fontos és jóleső visszacsatolás számomra, hogy a Lauderben az egyik versem már irodalom órai tananyag.

HOZZÁÁLLÁS

*„Mondd azt, hogy nem szép, s ne azt, hogy csúnya
mondjad azt, hogy nem jó, s ne azt, hogy ez rossz
mondjad azt, hogy ez nem sok, s ne azt, hogy kevés
mondjad, nem elégséges, s ne azt, hogy elégtelen
mondjad, nem biztos ez, ne azt, hogy bizonytalan
mondjad, ezt nem hiszed, s ne azt, hogy lehetetlen
mondjad, nem vagyok erős, s ne azt, hogy gyenge
mondjad, hogy nem érted, ne azt, hogy értelmetlen
mondjad, hogy nem látok, s ne azt, hogy láthatatlan
mondjad azt, hogy nem talállok, s ne azt, hogy nincs
mondjad, hogy még nincs vége, s még reménykedsz
mondjad azt, hogy megint neki fogsz, ha felébredsz
s a folyó vize, mit még sose láttál kéknak, kék lesz”*

TÖRTÉNELEMOKTATÁS ZSIDÓ FELHANGGAL

„A történelem ismerete nélkül nem érthetjük meg igazán önmagunkat sem” - ez a hitvallása Kovács Gergelynek, a Maimonidész Gimnázium karizmatikus, fiatal történelemtanárának. A zsidóság-
nak, a zsidó történelmi párhuzamoknak az alaptantervbe való beemeléséről, az összefüggések,
párhuzamok kereséséről, a kamaszok érdeklődésének fenntartásáról beszélgettünk vele. JUHÁSZ VALI
ÍRÁSA

ZSIDÓ KIEGÉSZÍTÉSEK

– A Maimonidészben idén kezdődött a történelem és a zsidó történelem tantárgyak oktatása, ugyanis a nulladik évben nyelvi előkészítő zajlott. Hogyan hangolható össze a „világi” történelemoktatás a zsidó történelmi ismeretekkel?

– A gimnáziumban van külön zsidó történelem tantárgy is, amit Megyeri András Jonatán tanít, ennek ellenére fontosnak érzem a saját órámon is az egyes eseményeknél, személyeknél a vonatkozó zsidó tárgyú összefüggésekre rávilágítani.

– **Hogyműködik ez a gyakorlatban?**

– Az első félév elteltével azt vettem észre, hogy nagy szükség lenne arra, hogy a zsidó történelem végigkísérje a gyerekek világtörténelem-oktatását. Kilencedikes anyagot veszünk most az első osztállyal, az őskortól megyünk, és eljutunk kb. 1301-ig, az Árpád-ház kihalásáig. Beszélünk például az egyiptomi birodalomról (annak különböző szakaszairól) és mellette az egyiptomi rabszolgaság évszázadait a zsidó történelem szempontjából is igyekszünk végigvenni. Amikor pedig még nem beszélhetünk történelemről – őskor például –, a darwini elmélet tárgyalásánál –, ami háláchikusan nem egészen így fogalmazódik meg –, akkor ott megfelelő forrásokkal: talmudi, rabbinikus, kabbalisztikus, misztikus példákkal kiegészítjük, hogy a

zsidóság mit gondol az ember létrejöttéről. A teremtéstörténetet, a genezist, a berésitet be lehet mutatni úgy, ahogy a zsidóság gondolja ezt. Annak segítségével többek között, hogy melyik rabbi mit mond, hogy ír erről a Talmud. És az is fontos, hogy mi az askenázi zsidóságban elfogadott vélemény.

– **Jelenleg ehhez milyen tankönyv-segítséget használnak?**

– Az iskola lehetőséget biztosít arra, hogy az OFI tankönyveken kívül választhassunk taneszközt, ezért én a mozaikosat választottam, mert mindenféle tekintetben ezt találtam a legjobbnak. Szóban és írásban is igyekszem velük átvenni a zsidó oldalát a történeteknek. Például: Budavár visszafoglalása kapcsán (1686) mindenki tisztában van az tényekkel, miszerint jöttek a keresztetek, a Habsburgok és szövetségeseik, szépen kipucolták az országból a törököket. Igen ám, de azt nagyon kevesen tudják, hogy volt egy Schulhoff Izsák nevezetű budai zsidó ember, akinek a családja a kereszties hadjáratban elpusztult, neki menekülnie kellett, mert a keresztetek a zsidókat és az oszmán törököket ugyanúgy kezelték, és nagy részüket felkoncolták. Ez a zsidó férfi pedig megírt akkoriban egy könyvet, aminek az a címe, hogy Budai krónika (Megilat Ofen). Ebben leírta azt, hogy a zsidó nép

NÉVJEGY

KOVÁCS GERGELY

- SZÜLETETT: 1990
- FOGLALKOZÁSA: történelem-pedagógia szakos tanár
- CSALÁD: jegyben jár

menyire megszenvedte Budavár 1686-os dicsőséges visszafoglalását. Ez három mondat kiegészítés a tananyaghoz, néhány percet vesz igénybe az órán, de a gyerekek olyan plusz tudással tudnak elmenni az óráról, ami egyrészt zsidó tudás, másrészt meg egy olyan finomság, apróság, érdekesség, ami a közoktatásból kimaradt. Ha felkelti a téma az érdeklődést – az már jó, akár utána lehet olvasni vagy kiselőadással lehet belőle készülni.

– Milyen technikai segédeszközök állnak rendelkezésre a modern oktatáshoz?

– A gyerekek egy felgyorsult online világban élnek minden szempontból. Amikor az első órán végigmentem és mindenkitől elvettem a mobiltelefonját, akkor egy kicsit meglepődtek. Ezeknek a gyerekeknek új impulzusok kellene, amik a környezeti behatások miatt, új módszerek alkalmazását követelik meg. Nagyon jó, hogy a Maimonidészben elég fejlett a technikai felszereltség, a géppark: okostábla, projektor, laptop. Filmvetítéseket tartok, zenéket hozok be és ez ezekkel nem annyira nehéz, mint régen: laptop, internet, kivetítem, és már benne is vagyunk az adott témában. Ezek az ingerek fenn tudják tartani a figyelmüket az óráimon.

FELKÉSZÜLÉS AZ ÉRETTSÉGIRE

– Mikor és hogyan kezdenek el készülni az érettségire a gyerekekkel?

– A Maimonidészben tulajdonképpen kilencediktől érettségire készülünk. Komolyan kell venni a dolgokat. Az egyik legbeváltabb módszertani fogásom, hogy mivel minden héten két órában van velük, az egyiken minden alkalommal röpdolgozat van, 5+1 gyors kérdéssel. Ebből le tudom mérni, hogy ki az, aki készült és ki az, aki nem. A másik órán felelés – mert muszáj megtanulni emberek előtt beszélni, hiszen az érettségi során is szükség lesz erre –, ilyenkor mindig úgy kell készülniük, hogy szóban ellenőrzöm őket.

Amire nehéz felkészíteni a diákokat, az az emelt szintű érettségi lesz. Nyilván arra majd fakultációt kell szerveznünk. A lehetőség megvan erre.

– Várhatóan mennyien lesznek, akik emelt szinten akarnak érettségizni történelemből?

– A jelenlegi osztályból – most úgy néz ki – ketten készülnek emelt szintű vizsgát tenni. A továbbtanulás során számos olyan szak van, ahová kell(het) a történelem. El kell kezdenünk pályaorientációs foglalkozásokat szervezni, szakmák napját is kell majd tartanunk, amiből a gyerekek fel tudják mérni, hogy milyen irányban induljanak tovább. Ezt egyfajta tehetséggondozásként képzelem, az ilyen kis létszámú osztályokkal rendelkező intézményeknek az az előnyük, hogy tudunk a gyerekekkel egyénileg foglalkozni. És akkor a kollégákkal tudunk egyeztetni, hogy a kevésbé erős tárgyból ne nagyon „macerálják” az adott gyereket.

– Mi az, amivel közvetlenül az érettségire lehet készülni?

– Nagyon fontos a forráselemzés. Például nemrégiben egy olyan feladatot adtam, hogy történelminek hitt személyről kellett kutatást végezni. Arról, hogy van-e arra bármilyen történelmi bizonyíték, hogy ez az ember valóban létezett. A feladat az volt, hogy egy A/4-es fogalmazást írjanak erről a történetről, rájuk bízom, hol néznek utána. A gyerekek a Wikipédiával indítottak, ami nálam szigorúan tilos, hiszen abba bárki bármit beleírhat, így téves információk is kerülhetnek bele. Megbeszéltük, hogy miként lehet az ilyen fake oldalakat felismerni. Amit viszont a Széchényi Könyvtár oldalán vagy oxfordi, harvardi oldalakon találnak, azok az információk valószínűleg megállják a helyüket.

Vagy ha például egy Britannica Hungaricába lapoznak bele, több valós infó érheti el őket. Nagyon jó volt látni, hogy a következő ilyen feladatban már ezeket a szempontokat figyelembe véve kerestek. Volt, aki legközelebb már a Talmudban kutakodott. Közben megtanítottam nekik az egyszerű hivatkozást, hogy miként tudnak hivatkozni a forrásaikra.

A zsidó történelem nagyon sok mindent lefed, és sok helyen állítható párhuzamba a magyar történelemmel és szerves részét képezi annak. Például Nagy Lajos király száműzte a zsidókat, mert az hitte, hogy a budavári kutak táslich közben mérgeződtek meg, és ezért lett pestises a felesége. Merthogy attól a víztől a zsidók nem, de a keresztények megbetegedhetnek. Ez nyilván nem része a tananyagnak, de olyanfajta érdekesség, amivel felkelthetem a gyerekek érdeklődését.

EGYEDI TANKÖNYV TERV

– Van-e esetleg olyan terv, hogy az alapoktatásban használt tankönyvet kibővítve készüljön egy speciális, a maimonidészes alapelveket szem előtt tartó saját történelemkönyv?

– Igen, tervezzük a közeljövőben egy olyan tankönyv megírását, ahol a zsidó történelem, a magyar és világtörténelemmel lenne párhuzamba állítva. Ezen a nyáron szeretnénk kezdeni megírni a kilencedikes tankönyvet. Amíg ez nincs kész (melynek lektorálására nagy tudású rabbikat is fel fogunk kérni), addig szóban és írásban igyekszem velük átvinni a zsidó oldalát a történeteknek.

**JELENTKEZZ
A MAIMONIDÉSZ
GIMNÁZIUMBA!**

www.zsidogimnazium.hu

NYÍLT NAPOK

A RÖVID HOSSZÚ HÉT IZRAEL FÖLDJÉN

STEINER ZSÓFIA ÍRÁSA

Képzelnék el 120 gyereket együtt, 11–13 év közöttieket, Európa különböző országaiból. Azonos korúak, de nagyon másfélék: van, aki Oroszországból érkezett, mások Spanyolországból, Németországból különböző vidékeiről vagy éppen Magyarországról. Nincs közös nyelvük, jól-rosszul megtanult idegen nyelvekre támaszkodnak és hát persze a metakommunikációra: a kézre és a lábra. Egy olyan országban találkoznak, ahol egyikük sem él – mégis mindegyiküknek az a hazája.

Mert hiába különböznek annyi mindenben, egy dolog közös bennük: mind zsidók, úticéljuk pedig Izrael. Zsidó gyerekek, a hagyomány szerinti felnőtté válás kapujában, a bár micvájuk illetve bát micvájuk környékén.

Tíz éve szervez a Morasha és más oktatási szervezetek közösen bár, illetve bát micva táborát európai zsidó fiataloknak: először a saját közösségük felkészítő programján vesznek részt, amit követ egy nyolcnapos, minden képzeletet felülmúló izraeli utazás. „Ez az út nem csak a szórakozásról szól. Persze a nagy része az, a dzsippezés, a hajókázás, az esti programok” – mondja *Hurwitz Devorah Leah* rebbecen, a magyarországi program vezetője – „Ebben a korban a gyerekek keresik önmagukat, a helyüket a világban. Nagy élmény a beduin sátorban aludni, de amikor ülünk a sivatagban, a csillagos ég alatt és az őseinkről beszélünk, akkor a gyerekek sokkal többet kapnak, mint csak egy jó emléket. Nagy élmény a Siratófalnál tartott bár micva ünnepség, de ezen túl a gyerekek megérik általa az összetartozás élményét is.”

A nyolc nap alatt a gyerekek, köztük a 11 fős magyar csoport, buszokkal bejárták Izraelt. Társadalmi munkában megtisztítottak egy banánföldet. Imádkoztak a legnagyobb középkori zsidó bölcs, Rámbám sírjánál. Felmásztak a Maszadára és leereszkedtek a Holt-tengerhez. A program csúcscént közös bát micva és bár micva ünnepséget tartottak a Siratófalnál, ahol főrabbi, miniszterek és más illusztris vendégek köszöntötték őket.

Hat éve vesz részt a Morasha bar micva útján magyar csoport és én hat éve írom a cikkeket róla a résztvevők lelkes beszámolója alapján. Idén azonban megfordult a világ, mert a saját gyerekeim élményét hozhatom el az olvasóknak: „Ez az egy hét hosszú is volt, meg rövid is” – foglalta össze kétórányi élménybeszámolóját – „Hosszú volt, mert rengeteg program belefért, de rövid is... jó lett volna még maradni!”

„Erzsébet gőzmalom az 1890-es években” FORRÁS: FORTEPAN / BUDAPEST FŐVÁROS LEVÉLTÁRA

HAJCIHŐ A PESZÁCHI LISZT, TEJ ÉS ZSÍR KÖRÜL

PESZÁCHI ÉLELMISZERGYÁRTÁS JUDAPESTEN

A zsidó ünnepek közül kétséget kizáróan Peszách kósersági törvényei a legszigorúbbak, melyek betartása háztartási szinten sem könnyű, nem beszélve a gyártásról! Cikkünkben néhány peszách élelmiszergyártás körüli vitás ügyet idézünk, melyek most már kellemes olvasmányul szolgálhatnak a macesz ropogtatása közben. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

BEVEZETŐ HELYETT

Az írás forrásául szolgáló *Egyenlőség* hetilap kétségtelenül a 19–20. századforduló meghatározó zsidó hetilapja volt, viszont hasábjain sokszor állította pellengérré a hazai ortodoxiát, így cikkei nem mindig tényszerűek és időnként bulvárosítottak. Ugyanakkor a cikkek, melyeken száz éve még megbotránkoztunk volna (legyünk akármelyik állásponton is), ma már érdekes, kultúrtörténeti csemegeként olvashatjuk.

Ilyen távlatból, már beláthatjuk, hogy az epés mondatok és gegek valójában nem az ortodoxia és a rabbik lejáratásáról szólt, hanem sokkal inkább a szigorú és a még szigorúbb háláchikus elvek érvényesítésének paródiája volt.

PESZÁCHI LISZT MONOPÓLIUM?

1907 januárjában a budapesti székhelyű ortodox izraelita központi iroda héber, illetve héber betűs német szöveggel gépelt körlevelet in-

tézt a hazai rabbikhoz és a hitközségi előljárókhöz, melyben közölte, hogy peszách lisztszükségletüket csak és kizárólag a Pesti Hengermalomnál fedezzék, ugyanis az iroda

tudomására jutott, hogy vidéken az ellenőrzések és engedélyezések körül visszaélések történtek. Ugyanakkor azt sem rejtették véka alá, hogy ebből a lisztből részesedésük van, mire a többletkiadásaik miatt lett szükségük. A levelet a pesti ortodox főrabbin kívül még 13 rabbi írta alá.¹

Az ortodox iroda levele viszont komolyan sértette a szabad piaci elveket és nem utolsó sorban a rabbik tekintélyét. Az ügy külön pikantéri-

áját adta, hogy a körlevél aláírói között volt olyan rabbi, aki a korábbi években saját maga is hechsert adott vidéki malom részére...

Afelhaborodásukat leghangosabban a gyöngyösi Büchler-testvérek fejezték ki, akik hengergőzmalomukban szintén készítettek peszách lisztet, melyhez jelentős rabbik adták a nevüket, a bonyhádi főrabbi mellett a pesti ortodox hitközség dájánja, Schreiber-Szofér Jáákov Sálom (Jakab; 1854–1921 / 5681. elul 27.)² is. A Büchler-testvérek a Kossuth Ferenc (1841–1914) kereskedelmi miniszternek írtak, miből az is kiderült, hogy az ortodox iroda megfélemlítéssel tántorítja el a rabbikat, hogy hechsert adjanak peszách lisztörlésre. Ekkor nekik a híres lisztkai csodarabbi egyik dédunokája, Goldberger Wolf adott kósersági tanúsítványt, de állítólag őt is megfenyegették, hogy „olyat tesznek veled, amit rabbi-val még nem tettek”.³

Mindazonáltal a „liszt-monopólim”-ra való törekvés nem valósult meg, hiszen több vidéki városban is ismert, hogy ortodox rabbi hechsert adott húsvéti lisztre, például a szolnoki Hoffmann és Vig hengermalomnak Schück Salamon (Slomó Cvi; 1841–1916 / 5676. támu 20.)⁴ karcagi főrabbi stb.⁵

LISZTEN INNEN, LISZTEN TÚL

A peszáchi lisztgyártásban természetesen nem csak az ortodoxok, hanem az egész magyar zsidó közösség érdekelt volt, igaz a neológ hitközség központilag nem foglalkozott a kérdéssel, hanem azt a rabbijaik a saját hatáskörükben kezelték. Így például az budapesti Erzsébet gőzmalomban a Rumbach utcai zsinagóga főrabbijai, a hitközség neves rabbiülnöke és azok mesgiáchjai felügyelték a cháméc-mentes működést, így Pollák Eliezer (Lázár; 1822–1905 / 5665. támu 2.)⁶ rabbi Feldmann Mózes (Mór; 1859–1927 / 5665. év 10.)⁷ rabbiülnökkel, majd utóbbi dr. Adler Illés (1868–1924 / 5684. ádar I. 14.)⁸ rabbi adotta ki hechsert.

Természetesen nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is számos helyen készítettek peszáchi kóser lisztet, például Hódmezővásárhelyen Seltmann Lajos (1854–1932 / 5692. ádar I. 1.)⁹ főrabbi és ellenőrzői felügyelete mellett Bauer Jakab és fiai malmában, mely Vásárhely első gőzmalma volt.¹⁰ De Peszáchra kóser lisztet őröltek Nagykanizsán a Franz Lajos és fiai gőzmalom és villamossági üzemből – ott dr. Neumann Ede (1859–1918 / 5679. tévét 9.)¹¹ főrabbi és küldöttei felügyelete mellett, hirdetésük vége így hangzott: „Szíves megrendelések azonnal a legnagyobb gonddal fogasíttatnak és a legjutányosabb napi árban számíttatnak.”¹²

TEJESKÁVÉ TEJ NÉLKÜL?

1914-ben egy újabb, peszáchi kóserügyi ügy pattant ki a fővárosi ortodoxiában, akkor a tejjel kapcsolatban. Reich Jáákov Koppel (1838–1929 / 5689. elul 17.)¹³ a pesti ortodox hitközség főrabija

hívta fel a hívek figyelmét, hogy aki tejet akar fogyasztani a zsidó húsvét alatt, az csak egyetlen egy tejárusnál szerezheti be az italt.

Reich főrabbi kijelentése épp elég nagy fejfájást okozott a jelentékeny közösségnek, hogy csak egy helyen tudnak tejet vásárolni, amit tetézett Schreiber-Szofér rabbi kijelentése, hogy elkárhozik, aki a fent nevezett embernél veszi a tejet. Indoka az egyik legszigorúbb álláspont feltételezésén alapult, mégpedig, hogy nem kizárt, hogy a tehenek cháméces eledelt fogyasztottak, így a kifejt tej is chámécnek számít.¹⁴

A háttérben viszont minden bizonnyal nem a tehenek vélt vagy valós cháméces takarmánya húzódott meg, hanem személyes ellentétek álltak, melyek már a fenti liszt-ügyben is feszülhettek. Ám végül – állítólag a dáján fizetésének felemelésével – elszálltak az aggályok: a tejesember mégis megfelelő lett, Reich főrabbit pedig megkövette a dáján, sőt még a Kazinczy utcai zsinagógába is el látogatott Peszách utolsó napján, ahová addig állítólag sosem tette be a lábát sem, mert túlságosan modernnek, „szinte neológus módon szépnek” találta...¹⁵

AMIKOR MAJDNEM LETT KÓKUSZSÍR

A harmadik történetünknek csak a híre érkezett Budapestre 1909-ben, ugyanis a nyírbátori rabbi, Naftáli Teitelbaum (1860–1938 / 5698. elul 3.)¹⁶ annyira szigorú volt, hogy végül mégsem készített a BÓNI gyár peszáchi kókuszsírt. A történet „szatírjájának” rövidített változata:

„[...] egy idő óta kókuszsírt készítő gyár is működik, mely főképpen zsidó vevőkre számított, kik sertézsírral nem élnek és a drága libazsír szívesen pótolják az egészséges és mindenképpen megfelelő ázsiai diónedvvel. Hogy a készítés a szigorúan vallásosok előtt se essék kifogás alá [...] rábízták a felügyeletet a helyi ortodox imaegyesület nagyszentségű rabbijára a Teitelbaumok dinasztijából, [...] hogy a felügyelete alatt készülő dióhéjat élvezhetik a legkritikusabb jámborok is. Később, mert a rabbi úgy kívánta, alkalmaztak a felügyeletre még egy szentet [...], még később még két szentet, az apróbb fajtából [...].

Azt hitte aztán a tulajdonos, hogy mindenképpen eleget tett a kóser-ságnak és megkezdte az előkészületeket arra, hogy olyan kókuszosajt sajtoltjon, melyből peszách ünnepre készülne a zsír. Mert a peszáchra való libazsír a rendésnél is drágább, a szegény ember alig bírja. Meg-

történt a nagy tisztítás, mit kósero-zásnak mondanak, a gyár minden részét fényesre súrolták s a munka csaknem megindult már, amikor a főfelügyelő Teitelbaumnak eszébe jutott, hogy baj van.

[...] Mert miért? A gőz, mely a masinákat hajtja, nemde kazánból jő? S nemde, egy és ugyanaz a kazán táplálja a peszách-zsírt készítő gépeket és a profán dolgokat gyártó masinákat? Nos olyan közösséget megtúrni nem lehet. [...] A kazán még nem minden. Mert mi van a kazánban? Gőz. De van-e gőz víz nélkül? S honnan jön a víz? A kútból. Ugyanaz a kút szolgáltatná tehát a vizet a gőzhöz, melynek segítségével a peszáchra való zsírt készítenék és ahhoz a gőzhöz is, mely a »choméció« dolgokat segíti gyártani! Ez lehetetlenség. A víz azonban még hagyján. De a csövek, melyek szállítják aztán a csövek, melyek a gőzt közvetítik! Ez mind tilos vegyülésre vezethet. Új víztartályok és új csövek kellenének, különben nem adhatja ki a Teitelbaumok Teitelbaumja a peszáchra való hechsert. Sőt iszúrt fog kiadni. Szigorú patkós iszúrt, hogy hangos lesz tőle a Nyírség s megremegnek a legtávolabb lakó zsidó kókuszsírevők.

„PESZÁCHI RABBIHATÁROZÓ” A SZÁZADFORDULÓRÓL

Adler Illés rabbi a neves paksi status quo főrabbi egyik fiaként látta meg a napvilágot, talmudikus tanulmányait is ott kezdte meg, majd ballassagyarmati és a pozsonyi jesivában fejezte be; világi tanulmányait pedig magán úton végzett. 1907-ben az óbudai rabbiszékből került a Rumbachba.

Feldmann Mózes rabbist a Talmud-tudás birodalmába Nagymihályon vezették be, majd a szikszói jesivába került Chátám Szofér unokájához, Ehrenfeld Sámuel rabbihoz, majd Nagymartonba ment. Tanulmányait után Galántára került, ahol az ottani ortodox rabbi leányát vette feleségül, jesivát vezetett, majd apósa halála után megörökölte a rabbiszéket is, melyet 1901-ben váltott fel a pesti hitközség rabbisági ülnöki posztjéért – lakása a Rumbach utcai zsinagóga utcafronti részében volt.

Neumann Ede rabbi a századfordulás neológia egyik legmeghatározóbb rabbija volt, a pesti Dohány utcai főrabbinak, Meyer Kayserling a veje, hebraista és történész. A neológ rabbitestület elnöke volt.

Pollák Eliezer rabbi fiatal korában először a nyitrai, aztán a sókшелőcei, majd a galgóci jesivában tanult, de talmudikus tanulmányokat folytatott Miskolcon Wohl Ábrahámnál, illetve Óbudán a híres Münz Mózes rabbi vejénél – itt kapta rabbidiplomáját, közben pedig a gimnáziumot is elvégezte. Prágában behallgatott az egyetemre. A lengyelországi inowratzlawi rabbiszékből választották 1872-ben az akkor felavatott Rumbach utcai zsinagóga élére.

Schreiber-Szofér Jáákov Sólem rabbi mielőtt pesti dáján lett volna, Munkácson volt rabbiülnök, apja pedig az első fővárosi ortodox rabbi, SzoférChájim (1821–1886 / 5646. sziván 25.) volt.

Schück Salamon rabbiról érdemes megjegyezni, hogy sokan a modern ortodoxia előfutárát látták benne, mert habár ellenezte a neológ rabbiképző egyetem felállítását, ösztönözte a jesivatanulók világi tanulmányait, hogy a a bóherek ne jussanak koldusbotra.

Seltmann Lajos rabbi egy személyben ötvözte a régi és az új zsidó világot: először a kishárdai, majd a pozsonyi jesivában tanult, utóbbi helyen már világi tanulmányokat is folytatott, Berlinben pedig a Hildesheimer-féle rabbiszemináriumában is megfordult.

Mit tehetett erre a gyáros? Mint-hogy nem tudta, hol fog végre megállapodni a hechserek ura és minthogy taláalomra sem új kutat fúrni, sem új csöveket beszerezni kedve nem volt [...]. Beszüntette a kókuszszír gyártását.¹⁷

HÁLA AZ ÖRÖKKÉVALÓNAK!

És, hogyan csapódtak le ezek a valási „civatkodások” akkoriban? Azt őrzi például a híres paksi rabbi, Szofér Eliezer Sussmann (1828–1902 / 5663. tisri 9.)¹⁸ következő kis története: egyszer Eliezer Sussmann rabbi megkérdezte a dunapataji saktert, hogy mi újság az ottani hitközségben, mire a sakter azt válaszolta, hogy hatalmas botrány van a mikve ügye körül: a hitközség egyik fele forrásvízből, a másik fele meg esővízből akarja táplálni a rituális fürdőt... A rabbi ezt hallva az égre emelte a kezét és azt mondta: „hála az Örökkévalónak, hogy vannak még zsidók, akik egy mikve miatt képesek hajba kapni!”¹⁹

Adj a az Örökkévaló, hogy nekünk újra csak a vallási törvények keretei között mozgó különböző érvek ütköztetése legyen a legfőbb bajunk!

¹ A pesti főrabbin kívül: a búdszentmihályi, a dési, a huszti, a kismartoni, a mádi, a munkácsi, nagyszőlősi, nagyváradi, a szatmári, a tiszafüredi, a tolcsvai, ungvári és a pozsonyi rabbihelyettes; ² Kinstlicher, Mose Alexander Zusa (szerk.), *Chodes böchodos Ludach 5759 – Jomá dehilulá sel geone Erec Hágár* (Bne Brak: Zikáron Mifál Löháncáchát Jóhádut Hungáriá, 1998), 112.; 124. o. A továbbiakban: KINSTLICHER, 1998.; ³ „A husvétii lisztgyártásról”, *Egyenlőség* (1907), 26. évf. 4. szám, 5–6. o.; ⁴ Herskó, Mose, *A karcagi zsidók története* (Jeruzsálem: Karcagi Zsidók Emlékbizottsága, 1977), 52–59. o.; ⁵ Lásd például az alábbi hirdetésnél: *Egyenlőség* (1909), 28. évf. 5. szám, 16. o.; ⁶ „Hirek – Pollak L. pesti rabbiról”, *Egyenlőség* (1901), 20. évf. 21. szám, 9. o.; „Pollak Eliezer rabbi 1822–1905”, *Egyenlőség* (1905), 24. évf. 28. szám, 3–5. o.; ⁷ „Hirek – A pesti izr. hitközség új rabbisági ülnöke”, *Egyenlőség* (1901), 20. évf. 21. szám, 10. o.; „Meghalt Feldmann Mózes, a pesti rabbikar nesztora”, *Egyenlőség* (1927), 46. évf. 34. szám, 6. o.; ⁸ „Dr. Adler Illés főrabbi”, *Egyenlőség* (1924), 43. évf. 8. szám, 1–2.; Scheiber Sándor dr., „Adler Illés halálának huszadik évfordulója”, *A Magyar Zsidók Lapja* (1944), 6. évf. 8. szám, 8. o.; ⁹ „Seltmann Lajos főrabbi halála”, *Egyenlőség* (1932), 52. évf. 21. szám, 9. o.; ¹⁰ Lásd például az alábbi hirdetések: *Egyenlőség* (1909), 28. évf. 5. szám (melléklet), 8. o.; *Egyenlőség* (1909), 28. évf. 7. szám (melléklet), 8. o.; ¹¹ „Dr. Neumann Ede”, *Egyenlőség* (1918), 27. évf. 50. szám, 8. o.; ¹² Lásd például az alábbi hirdetésnél: *Egyenlőség* (1909), 28. évf. 5. szám (melléklet), 7. o.; ¹³ KINSTLICHER, 1998. 123. Reich főrabbiról hamarosan egy érdekességekben bővelkedő cikkben jelentkezőnk a Judapest anno rovatunkban; ¹⁴ Ezt a szigorú álláspontot képviselők a *Magén Ávrahám* (Orách Chájim 445:5.) szövegét citálják. Ávrahám Danzig (1748–1820) rabbi a *Nismát Ádám* (Hilchot Peszách 9.) munkájában megjegyzi, hogy maga is hallott olyanokról, akik tiltják az ilyen fajta tej fogyasztását az ünnep alatt, de szerinte ez megengedhető még akkor is, ha a tehén zsidó tulajdonában van – Móse Feinstein (1895–1986) rabbi egy hosszú reszponzumában (Orách Chájim 1:147.) ugyan ezen az állásponton van; ¹⁵ „Hirek – Tejes tanulságok”, *Egyenlőség* (1914), 33. évf. 16–17. szám, 7. o.; ¹⁶ KINSTLICHER, 1998. 121. o.; ¹⁷ Szabolcsi Miksa, „Szegény ember gólusa”, *Egyenlőség* (1909), 28. évf. 6. szám (melléklet), 1–2. o.; ¹⁸ KINSTLICHER, 1998: 70. o.; ¹⁹ „Pápa, Eperjes, Dunaszerdahely”, *Zsidó Újság* (1926), 2. évf. 48. szám, 2–3. o.

PESZÁCH A PERZSA ZSIDÓK KONYHÁJÁBAN

Az iráni közösségekben a szombati és ünnepi étkezések közösségi események. Egy-egy étkezésre nagyon sokan gyűlnek össze, családtagok, barátok, és ezek az összejövetel elképzelhetetlenek nagy mennyiségű és sokféle étel nélkül. A lakomákon hagyományos perzsa ételeket szolgáltatnak fel: rizs-alapú egytálételeket, friss gyümölcsöt, valamint a gondi nevű perzsa csirkelevest, melyet kardamommal és kurkumával fűszereznek, és csicseriborsóval tesznek még gazdagabbá. A vendégeket pisztáciával, datolyával, dióval és mazsolával kínálják érkezéskor, csak ezután szolgáltatják fel a lakomát, melynek központi elemét képezik a rizses fogások. DÉNES ANNA ÍRÁSA

REGIONÁLIS KONYHAMŰVÉSZET

A perzsa zsidó konyháról általában elmondhatjuk, hogy muszlim szomszédai konyhaművészetétől csupán abban különbözik, hogy a húsetelekbe nem tesznek vajat. Iránban inkább régiók, mintsem vallások mentén különülnek el egymástól a konyhaművészet remekei, őrizve az ősi ízeket, keverve az édeset és a keserűt, a gyümölcsöt és a citrushéjat, a friss zöldfűszereket, dióféléket és különleges fűszereket. Ezek felhasználásával készülnek a Selyemút ízvilágát magukban hordozó, jellegzetesen iráni peszáchi fogások is, melyek közül – akárcsak az év többi napján – nem maradhat el a főszereplő, a hosszú szemű rizs, amit áztatás és előfőzés után gőzölnek tőkéltesre.

RIZST IGEN, TEJET NEM – ILYEN A PERZSA PESZÁCH

Fontos megjegyezni, hogy az iráni zsidók a keleti zsidó hagyományokat követik, vagyis rájuk nem vonatkozik az az Európában elterjedt, askenázi szokás, hogy peszáchkor nem esznek kitnietot (borsó- és babfélék, rizs, kukorica, szezámag stb.). Mivel azonban régen nem volt Peszáchra kóser tejtermék Iránban, az a szokás alakult ki, hogy az ünnep ideje alatt nem esznek tejes dolgokat.

Az iráni zsidók Peszáchja azért is különleges, mert általában beleesik a noruz néven ismert és a tavasz legelején ünnepelt perzsa újév. E kétezer éves szekuláris ünnep hagyományait az iráni zsidók beépítették saját peszáchi szokásaik közé. E szokások közül jellegzetes a lakás tavaszi kitakarítása, mely hetekkel az ünnep előtt megkezdődik – párhuzamosan azzal, ahogyan a zsidók eltakarítják otthonaikból a kovászost, a chámecot. A noruz egyben családi összejövetel ideje is, napokon keresztül meghatározott sorrendben találkoznak egymással a rokonok, ez is hasonlít a Peszáchra, és meghatározott ételeket is felszolgálnak. Készülődésükpen már egy héttel az ünnep beállta előtt megkezdtek a peszáchi sütemények készítését. A szezámagból készített sütemények inkább a kurdokra jellemzők, más

területeken elsősorban a mandulából vagy dióból készült finomságok voltak népszerűek.

Szintén a korábbi évszázadokból származó hagyomány, hogy az edényeket a tíz csapás felsorolásának idejére fehér kendővel terítik le. Egy magyarázat szerint régen a földön ülve szédereztek, mivel senkinek nem volt akkora asztala és annyi széke, hogy minden vendéget le tudjanak ültetni, és a földre tett edényeket takarták le fehér kendővel, hogy a tíz csapás felsoroláskor felszabaduló rossz szerencsétől megvédjék a tiszta edényeket. Amikor elmondják a tíz csapást, mindenki minden csapásnál egy-egy csepp bort, illetve vizet cseppent egy tálba. Ezután kiviszik a tálát, és folyó vízbe öntik a tartalmát, az ételeket pedig kitakarják.

Peszáchkor az askenázi hagyományoktól eltérő *chároszetet* készítenek: Teherán környékén például dióból, pisztáciából, szárított gyümölcsökből, gránátalma és szőlő levéből, valamint borból készítik és kardamommal fűszerezik az egyiptomi rabszolgaság éveire emlékeztető keveréket. A kurdok tahinit, vagyis szezámagból készült krémet is használnak hozzá. Az Irán déli részéről származó zsidók datolyamézet vagy datolyakrémet is adnak a keverékhez. A perzsa zsidók chároszete nem darabos, hanem krémes, valóban úgy néz ki, mint a habarcs – csak éppen sokkal finomabb annál. A perzsa chároszet neve egyébként halek, a szédertálon pedig ecetbe mártott zellert és kesernyész ízű salátaleveleket találunk márorként, vagyis keserűfűként.

Különleges szokás, hogy egy-egy szál újhagymát tesznek minden tányér mellé, és a perzsa zsidók széder estjének fénypontja, hogy a *Dájénu* eléneklése előtt, illetve közben – vagy helyett – azzal ütögetik egymást az asztalnál ülők, így emlékezve az egyiptomiak korbácsütéseire, illetve arra, hogy az embernek meg kell alázkodnia az Örökkévaló előtt. A szokás azért éppen ehhez az énekhez kapcsolódik, hogy az igencsak szagos – és esetenként erőteljes – ütések nyomán a résztvevők teljes szívből tudjanak köszönetet mondani az Örökkévalónak. Azok, akik már részt vettek iráni zsidók széderén,

kétségtelenül a széder legizgalmasabb részének írják le ezt az eseményt.

Peszách utolsó ünnepnapjának kimenetele után joghurtból, zöldségekből, mentából és kenyérből álló vacsorát fogyasztanak. A fent említett noruz ünnepi szokásokhoz híven a Peszách ünnepét követő napot a szabadban, közös piknikezéssel töltik. Ezen a napon ünneplik az eljegyzett lányokat is: a vőlegény családja tejes ételleket visz a menyasszonyi házban rendezett mulatságra.

PESZÁCHI MENÜK

És hogy milyen ételek kerülnek a perzsi zsidók asztalára Peszáchkor? A levesbe darált csirkehúsból és csicseriborsó lisztből gyúrt gombócokat főznek. A gombócokat kardámmal és kurkumával ízesítik, a levesbe pedig lime leve és friss koriander kerül, jellegzetes ízt,

fényes sárga színt és enyhe kesernyességét kölcsönözve az ételnek. Bár ez a gombóc az askenázi zsidók peszáchi menüjében nem kaphat helyet, hiszen a csicseriborsó a hüvelyesek csoportjába tartozik, az említett fűszereket felhasználva megpróbálhatjuk az asztalunkra varázsolni ezt az ízvilágot. A húseteleket – legyen az csirke, vagy marha – gyakran gazdagítják gránátalma levével, és dióval, és sokáig főzik lassú tűzön, hogy az ízek minél inkább kiteljesedjenek. A húsetelekhez is gyakran adnak pisztáciát, illetve friss menta- vagy korianderleveleket díszítésként, valamint az ízek fokozásaként. A húselek mellé színes saláta is jár, lehetőleg ropogós kiegészítővel, mint amilyen a sós-római köményes tökmag, valamint bőségesen adagolt, egészen apróra vágott friss zöldfűszerekkel: tárkonnyal, mentával vagy kaporral. A süteményeket pedig többnyire mandulalisztből sütik, kardámmal, narancshéjjal és pisztáciával ízesítik.

HALEK VAGY HALEG – PERZSA CHÁROSZET (HRAJSZESZ)

A chároszet – akármilyen hihetetlenül is hangzik – az egyik legjellegzetesebb zsidó étel. Bölcseink a második Szentély pusztulása után adták a peszáchi széderen felszolgált, szimbolikus étel sorához a gyümölcsökből, diófélékből és valamilyen hozzáadott folyadékból készült masszát. Az összetevők azonban területről területre, országról országra különböznek, így elég ránéznünk egy-egy zsidó család széder este felszolgált chároszetjére, és azonnal tudjuk, honnan származnak.

Párve

1 pohár mandula; 1 pohár pörkölt pisztácia; 1 pohár dió; 1 pohár sötét színű mazsola; 1 pohár aranymazsola; 1 pohár kimagozott datolya; 2 kk. őrölt fahéj; 2 kk. őrölt kardámmom; 1 kk. őrölt gyömbér; ½ kk. őrölt szerecsendió; 1 meghámozott alma; 1 meghámozott körte; 2 banán; 2-3 ek. almaecet; Ízlés szerint ½-1 pohár gránátmalé és ½-1 pohár bor

A dióféléket ledaráljuk, a gyümölcsöket lereszeljük, illetve összetörjük. Aszerint, hogy inkább az édes vagy inkább a kesernyés ízt részesítjük előnyben, több vagy kevesebb gránátmalét, illetve bort adagolunk a keverékhez. A „habarcs” sűrűségét is a hozzáadott folyadék mennyisége határozza meg.

FESZENDZSAN

Ezt a húsetelt elsősorban ünnepekre: eljegyzésre, esküvőre, bár micvára vagy brit milára készítik. Mivel nincsen benne liszt vagy gabonaféle, kiválóan alkalmas a peszáchi asztalra is.

Húsos

2 pohár dió alaposan felaprítva, vagy durvára darálva; 1 hagyma, vékonyra szeletelve; 3 ek. olaj; 1 kg csirke-, vagy pulykamell (a bőrét húzzuk le); 1 pohár víz (vagy csirke alaplé); ½ kk. safrány; 1 kk. fahéj; 1 pohár gránátmalé; 2/3 pohár szilán (datolyaméz), vagy kimagozott, darált datolya; ¼ kk. só; Gránátalma szemek a díszítéshez (elhagyható)

Száraz serpenyőben kissé megpirítjuk a diót, óvatosan, nehogy megégjen. A hagymát az olajon aranybarnára karamellizáljuk, majd hozzáadjuk a húst és a vizet (vagy alaplé). 45 percnyi főzés után a húst kivesszük a lábosból, és a hátramaradt lében fél órán át főzzük kis lángon a fűszereket és a pörkölt diót, amíg kissé karamellizálódik. Ha ez megtörtént, belekeverjük a gránátalma levét, és felforraljuk. Amikor felforrt, lassan hozzáadjuk a datolyamézet, és alaposan elkeverjük, majd negyed órán át főzzük, rendszeresen kevergetve, nehogy összecsomósodjon vagy megégjen. Amikor a szósz kissé besűrűsödött, hozzáadjuk a húst, és negyed óra alatt összeforraljuk. Gránátalmával megszórva tálaljuk.

MIT ADOTT NEKÜNK az internet – és mit nem?

[Gabinak, akivel az internet kapcsolt össze...
és mert biztos vagyok benne, hogy nekem volt igazam] STEINER ZSÓFIA ÍRÁSA

A VIRTUÁLIS FONÓK VILÁGA

Miközben ezeket a sorokat írom, bár látszólag az íróasztalomnál ülök, valójában egy virtuális kórházi szoba ágya mellett virrasztok haldokló barátnőm mellett, közel negyven másik nővel együtt. A legtöbben még sosem találkoztunk, az internet különböző női csoportjai sodortak minket össze – a virtuális fonók, ahogy én hívom őket. A valódi kórházi szoba tőlünk több tízezer kilométerre van, Kanadában, a virrasztókat (Izraeltól Írországon át az USA-ig) telefonjaik, számítógépeik kötik össze az internet virtuális terén át. Ezekkel a nőekkel és másokkal (számukat se tudom, mennyivel) átéltem már ilyen várakozással teli éjszakákat, csakhogy akkor az élet kezdetére vártunk, egy új élet születésének hírére. Ez a várakozás más, csendes bánattal telt meg a virtuális fonónk: a betegség kiderültétől a kezeléseken át egészen a mai napig együtt voltunk vele, aki most útja végére ért. Hiába választanak el bennünket kilométerek és országhatárok, együtt vagyunk. Az internet adja meg ezt a lehetőséget nekünk.

Az internet nem jó és nem rossz, ezt szögezzük le. Egy lehetőség, olyan lehetőség, ami előttünk senkinek nem adott meg. Használhatjuk jóra és rosszra. De mi a jó? Mit adott nekünk az internet – és mit nem?

MIKOR IS ÉLÜNK?

Gyakran szoktam azzal viccelni, hogy az életünk nem más, mint egy jól megrendezett történelmi játék, amiben ugyanazokat a történelmi „köröket” futjuk, más-más kor díszleteiben. Kicsit olyan Truman show jelleggel. Hol a '30-as években érezzük magunkat, hol az '50-esben... és ha beleolvasunk egy internetes újságcikk kommentjeibe, akkor néha olyan, mintha a guillotine mellett állva hallgatnánk a vérre szomjazva kötögető „Tricoteuses”¹-ket, vagy épp inkvizítorok ötletbörzéjébe csöppentünk volna. (Tudom, nem szabad kommenteket olvasni, mert agyvérzést kap tőlük az ember, de sajnos engem nagyon lekötnek és történetesen a vérnyomásom is elég alacsony, úgyhogy jól is jön néha. Pl. nemrég olvastam döbbenetesen ocsmány kommenteket – Martha Stuart töltött káposzta receptje alatt. El tudják ezt képzelni? Emberek képesek szó szerint habzó szájjal órjöngeni, amiért M. S. nem magyarosan készíti a töltött káposztát, hanem – lévén lengyel felmenőkkel rendelkezik – lengyelesen...) Az internet határtalansága miatt a közép-kori boszorkányüldözés hangulatát idéző kommentáradat a világ bármely pontján elérheti az embert, és ahogy a sze-

NEVJEGY

STEINER ZSÓFIA

- SZÜLETETT: 1982
- FOGLALKOZÁSA: újságíró, az Egység és a Gut Sábesz magazin főszerkesztője
- CSALÁD: házaspár, 4 gyermek édesanyja

FOTÓ: FEYÉR GABRIELLA

retet és gondoskodás szavai, úgy a gyűlölet és kirekesztés is korlátok nélkül áradhat.

De miért válnak acsargó szörnyekké az emberek, amint klaviatúrát vagy érintőképernyőt éreznek a kezük alatt (és most nem az internet „sötét” részéről, az ún. „dark-web”-ről beszélek, ami alatt tulajdonképpen a világháló bűnözőinek alvilágát értjük)? Az egyik válasz erre a kérdésre az internet arctalansága és személytelensége: bármit mondhatok, senki nem fogja tudni, hogy én voltam. A másik válasz roppant prózai: az emberek az internet kora előtt is gyűlölködtek és acsargtak, de nem volt lehetőségük rá, hogy ezt emberek millióival közöljék, kénytelenek voltak beérni azzal, hogy a szűkebb pátriájukkal osszák meg lesújtó véleményüket és így csak a családokra, szomszédokra, munkatársakra vagy épp a sorban előttük álló néniire fröcsögtek... Karinthy Frigyes² – azóta tudományosan is kikísérletezett³ – hat lépés elmélete (miszerint 6 emberen keresztül, akiből egy közvetlen ismerősünk, eljuthatunk a világ bármelyik másik

emberéhez) az internet világában végletesen lecsökkent. Hozzávéve azt, hogy ezzel párhuzamosan a közvetlen környezetünk fogalma is teljesen átalakult, beláthatjuk, hogy az internet drasztikusan átformálta a kapcsolatainkat, az információszerezésünket és a másokhoz való kapcsolódási lehetőségeinket is.

ARANYKOR HELYETT ZAKLATÁS

Nem véletlenül mondja Niall Ferguson történész⁴, hogy tévedés a 20. század bármely szakaszához hasonlítani. Ahogy azt kifejezetten érdekes és szórakoztató előadásában kifejti: az internet olyan kommunikációs fejlődést hozott az utolsó pár évtizedben, amit képtelenség a népszerű 20. századi analógiákkal leírni. Az utolsó ilyen robbanásszerű változást a nyilvánosságban jó 5-600 évvel korábban kell keresni: ugyanis az nem más, mint a könyvnyomtatás kora. A könyvnyomtatás, ahogy ma az internet, alapjaiban változtatta meg a világot, ráadásul tizedannyi idő alatt. Ahogy a könyvek ára a technológia fejlődésével egyre csökkent, úgy csökken a személyi számítógépek (és telefonok, okos-eszközök) ára is – vagyis a tartalom-előállítás lehetősége és hozzáférése széles körben elterjedtté vált. Vagyis – mondja Ferguson – korunk sajnos leginkább a reformáció korántsem békés és kellemes (és főleg nem a zsidókkal szemben toleráns) korára hajaz.

Mit adott nekünk tehát a könyvnyomtatás kora? A tagadhatatlan előnyei mellett a várt megbékélés és aranykor helyett ellenségeskedést, vallásháborút és a babonáság terjedését. És mit ad nekünk az internet? A tagadhatatlan előnyei mellett a várt megbékélés és aranykor helyett ellenségeskedést, unortodox vallásháborút és a modern kori babonáság terjedését. Azt hiszik, a fake news napjaink találmánya? A könyvnyomtatás már azt is elhozta nekünk, hogy csak a zsidó vonatkozását említsük pl. a Talmud-hamisítványok képében. (Fergusson egyébként a 16-17. század egyik best-sellerét, a Malleus Maleficariumot említi ennek példaként, ami a boszorkányüldözés kézikönyve gyakorlatilag...) Bármelyik példát vesszük, az eredmény az internet világából nagyon is jól ismert zaklatás, vagyis bullying lesz, ami ugyan napjainkban nem csúcsosodik ki (még) póznához kötözött ártatlanok elégetésében, mint hajdanán, de öngyilkossághoz vagy éppen tömegmészárláshoz már sajnos vezetett. És ismétlem: **az internet hihetetlen csodája, az, hogy akkor is együtt vagyunk, ha nem vagyunk együtt sajnos a gyűlölet átvitelét is végtelenül leegyszerűsíti.**

A MAGYAR ZSIDÓ INFLUENZEREK

Sajnos a magyar zsidó közösségi médiát sem kerüli el a boszorkányüldöző stílus. A különböző irányzatok influenzerei, vagyis modern kori véleményvezérei érthetően a saját meggyőződésüket, Tóra-értelmezésüket, szokásrendszerüket szeretnék minél több emberhez eljuttatni, és ehhez

felhasználják – nagyon helyesen – az internetet. Csakhogy az internet korában, ahogy említettem fentebb, minden tízszer gyorsabban fejlődik, mint a Gutenberg-galaxis hajnalán, ami elképesztő tartalomgyártási versenyfutást és kattintásgenerátori törekvést idéz elő. Ebben a hajzában az nyer, aki a legtöbb emberhez tud eljutni, márpedig mi hozna több kattintást a konyhára, mint a másik szapulása...? Időnként kétszer is ellenőrizni kell, nem a kurucinfón járunk-e véletlenül, ha egyik-másik zsidó véleményvezér szösszeneteit olvasgatjuk. És ezek még csak a posztok! Ha a komment szekcióba is lemerészkedünk, komplett virtuális ketrecharcoknak lehetünk szemtanúi – vagy, hogy a történelmi példánál maradjunk, olyan érzésünk lehet, mintha egy gladiátorküzdelem nézői között ülnénk.

CSAK A BŰN VÁLASZT EL...

Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy amit a Facebookra vagy akár a saját blogunkba a nappalinkban üldögélve kiteszünk, azt csak olyanok olvassák, akiket beengednének amúgy is a nappalinkba. Tévedés! (És egyébként a meghívott vendégeinkkel se kellene ilyen stílusban szidalmazni felebarátainkat, de hát ez már talán túl naiv elképzelés). Hajlamosak vagyunk alulértékelni a leírt szavak súlyát.) – pedig azok megmaradnak, visszakereshetők, és pont ugyanúgy ütnek, mint azok, amiket két centiről kiabálnak az arcunkba. Hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy amikor a telefonunkon görgetve netezgetünk, emberek tucatjai, százai, ezrei, milliói netezgetnek velünk. Hogy amikor könnyedén odavetünk egy-egy frappáns sziporkának vélt sértést, akkor valójában a képernyőn átnyúlva egy másik ember valóságába érünk és ott pofozzuk fel, ahol amúgy biztonságban érzi magát.

A lubavicsi Rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi nagy híve volt annak, hogy a legmodernebb technológiát állítsuk csatasorba annak érdekében, hogy minél több zsidóhoz juttathassuk el a Tóra szavait. Amikor arról kérdezték, hogy hogy lehet egy olyan profán dolgot, mint a rádiót a zsidó tanok közvetítésének szolgálatába állítani a *Tánjából*, a haszidizmus alapművéből vett idézettel válaszolt⁵: **„Semmilyen fizikai vagy szellemi nincs, ami elválasztani bennünket Istentől... csak a bűn választ el.”** Mint mondta, semmi a világon nincs, ami eredendően rossz szentségtelen lenne, a mi döntésünk, hogy jóra vagy rosszra használjuk-e a lehetőségeinket. Nem a médium számít, hanem az üzenet. Ha az üzenet isteni, akkor az a dolgunk, hogy megnyomjuk a gombot, és bekapcsoljuk a rádiót.

Tehát nyugodtan kapcsoljuk be az internetet. Izzítsuk be az okostelefont. Szörföljünk, cseteljünk, twitteljünk. Csak ne felejtünk el értelmes és felelősségteljes emberek maradni. Mert a bennünk rejlő jó és rossz ösztönt nem az internet adta nekünk, hanem az Örökkévaló. Próbáljunk hát neki megfelelni: „... az életet és a halált tettem eléd, az áldást és az átkot! Válaszd tehát az életet”⁶.

¹ A kivégzőhely mellett pletykálkodó-kötögető báméskodók megnevezése; ² Az elmélet Karinth Frigyes 1929-es *Láncszemek* című novellájában bukkant föl először; ³ Elsőként Stanley Milgram amerikai pszichológus támasztotta alá az elméletet 1967-ben az ún. kis-világ tulajdonságot vizsgálva; ⁴ A Long Now Foundation által szervezett előadás anyaga megtekinthető itt: <http://longnow.org/seminars/02018/nov/19/networks-and-power/>; ⁵ *Tóráé Menáchem* 30. kötet, 174. oldal; ⁶ *5Mózes* 30:19.

A prágai pékek gonosz terve

DÉNES ANNA MESÉJE

ILLUSZTRÁCIÓ: TAUSZ GÁBOR EZRA

Élt Prágában egy Jechezkél Landau nevű rabbi. A prágai zsidók tiszteleték és szerették bölcs vezetőjüket. Egyszer, amikor Jechezkél rabbi éppen hazafelé tartott a zsinagógából, keserves sírásra lett figyelmes. Egy tízéves forma fiút pillantott meg az út szélén. A rabbi lekuporodott mellé, és megkérdezte, mi bántja és miben tudna segíteni. A fiú sűrű könnyek között mesélni kezdett:

„Édesanyámat korán elveszítettem, és apám nem sokkal később új asszonyt hozott a házhoz. Nevelőanyám reggelente megtölti ezt a hatalmas kosarat kenyérral és péksüteményekkel, és addig kell járnom a várost, amíg el nem adom mindet. A pénzt, amit keresek, mind elveszi tőlem. Így megy ez már évek óta. Ma hatalmas szerencsétlenség ért: miután mindent eladtam, és hazafelé indultam, kiraboltak, egy árva garasom sem maradt! Nem merek a nevelőanyám szeme elé kerülni.”

A rabbi meghívta magához a fiút, reggelivel kínálta, majd az asztal fiókjából előhúzott egy kis zsákot, és leszámolt belőle harminc aranyat a fiú kezébe, azzal útjára bocsátotta.

Telt-múlt az idő, Jechezkél rabbi sok ügyes-bajos tendője között meg is feledkezett a fiúról. Hanem egy reggel –peszách ünnepének hetedik napján – erőteljesen kopogtak. Egy ismeretlen, nem-zsidó fiatalember állt az ajtóban. „Jechezkél rabbi! Te bizonyosan nem ismeresz rám, de én nem felejtettelek el! Néhány évvel ezelőtt, amikor ellopták minden pénzem, megmentettél engem. Eljöttem, hogy visszaadjam a kölcsönt. De meg kell ígérem: senkinek nem árulod el, hogy amit most hallani fogsz, tőlem hallottad.” A rabbi meglepetésében szólni sem tudott, a fiatalember pedig választ sem várva folytatta a mondanóját:

„Tudjuk, hogy ti, zsidók, nem esztek kenyeret a kovásztalan kenyér ünnepén, és azt is, hogy amikor a nyolcadik nap után véget ér az ünnep, mindannyian hanyatt-homlok rohantok a helyi pékhez, hogy kenyeret vegyetek, még mielőtt saját pékségeitek kinyitnának. A prágai pékek gonosz tervet eszeltek ki: mire holnap este véget ér az ünnep, mérgezett kenyerek kerülnek a polcokra. Így akarják elpusztítani a prágai zsidókat!” – A fiatalember

elmenőben még visszafordult: „De rólam egy szót se!” – sügta, majd ahogy érkezett, úgy el is tűnt.

Jechezkél rabbi azonnal kihirdette az egész közösségben, hogy másnap reggel az ő zsinagógájában imádkozzon mindenki, mert életbevágóan fontos dolgot kell közölnie a hívekkel. Így is lett, az ünnep nyolcadik napjának reggelén Jechezkél rabbi zsinagógájába zsúfolódtak be a prágai zsidók. A rabbi így szólt: „Szörnyű hiba esett a számításainkba! Ma még csak peszách hetedik napja van, a nyolcadik holnap lesz, ma este tehát még tilos kenyeret ennetek!”

Az emberek nem értették, hogyan történhetett ez, ám senki sem mert szembeállni a tisztelt vezető szavával, így mindannyian hazamentek, és folytatták az ünnepet. A pékségbe, ahol a zsidókat mérgezett kenyér várta, senki nem ment... A pékek hamar kiderítették, hova vezetnek a szálak. Hajnalban rendőrök törtek be a rabbi házába, és a pékségbe rángatták a megbecsült vezetőt. „Miért mondtad azt a zsidóknak, hogy nem ehetnek kenyeret este?” – támadtak neki. – „Tudtuk, hogy vége lesz az ünnepeteknek, miattatok süttöttünk annyi kenyeret, és most a nyakunkon marad az egész?! Követeljük, hogy azonnal vásárolj meg mindent, amit nektek süttöttünk!” – kiabáltak a pékek, kiváltképp az, aki a mérgezést kitervelte. A rabbi nyugodtan válaszolt: „Szívesen, de csak ha a pék urak is velem falatoznak!”

A pékek persze tiltakozni kezdtek. Feltűnt a rendőröknek a hangos ellenállás, és ők is unszolni kezdték a pékeket, hogy csak egy kis kóstolót fogadjanak el a rabbitól, aki mindjárt rengeteg kenyeret vásárol tőlük. A pékek elvörösödtek, elfehéredtek, hebegtek-habogtak, végül bevallották, mire készültek. A rendőrök elfogták és tömlőcbe vetették őket.

A rabbi életének egészen az utolsó percéig őrizte a fiatalember titkát. Akkor fedte fel fiának, hogy az utókor megemlékeshessen arról, hogy egy kis odafigyelés és jó cselekedet egy egész várost is megmenthet.

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

A színvonalas idősothon képes eleget tenni a sokszínű elvárásoknak.

Hegedüs Györgyné, Róza néni
2003 óta a csepeli otthon lakója

Visky Éva néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

Lőrinczi Andrásné, Tilda néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

**Nekem az öngondoskodás a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a függetlenség, önállóság megőrzése,
- » a biztos lakhatás,
- » a mindennapi terhektől mentes élet,
- » az egészségmegőrző szolgáltatások,
- » a támogató közösség.

**Nekem az aktív pihenés a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » az egészség megőrzését támogató szolgáltatások,
- » a saját, légkondicionált kirándulóbusz,
- » a kirándulóprogramok országszerte,
- » a szabadidő hasznos eltöltésének sokszínűsége közösségben.

**Nekem a társas kapcsolatok a legfontosabbak!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a családi légkör,
- » a támogató közösség,
- » az intézmény falain belül zajló aktív társasági élet,
- » az intézményen kívüli kapcsolatépítés és
- » az új barátságok kötésének lehetősége.

Jöjjön, nézzen be hozzánk! Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

A fentiek marketingcéllal hozhatók létre a jogosultak előzetesen írásbeli egyetemes hozzájárulásával.

HITKÖZSÉG A KÖZÖSSÉGÉRT

Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.

Ez a zsidó hagyomány legfontosabb parancsa. Zsidó közösségként kétszeres a felelősségünk, hogy a segítségnyújtás ne álljon meg közösségünk falainál. Hitközség a közösségért programunk a fővárostól távol eső településeknek nyújt segítő kezet. Átfogó szociális, kulturális és oktatási együttműködés keretében kívánjuk közel hozni egymáshoz a főváros zsidó közösségét Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megye 8 kistelepülésének lakóival.

**A TETT
A LÉNYEG**

EMIH technikai szám: 1287

Egyházi **1%**

www.zsido.com

EMIH

Adománygyűjtés
Budapest
2018

**A TETT
A LÉNYEG**

EMIH technikai szám: 1287

Egyházi **1%**

www.zsido.com

EMIH

Ételosztás
Almássy tér, Budapest
2017

**A TETT
A LÉNYEG**

EMIH technikai szám: 1287

Egyházi **1%**

www.zsido.com

EMIH

Adományküldés
Bihar
2017

Köszönöm
CEDEK
AZ ELŐZŐ SZÉKÉLYEK
TÁRSASÁGÁNAK

**A TETT
A LÉNYEG**

EMIH technikai szám: 1287

Egyházi **1%**

www.zsido.com

EMIH

Tűzifa osztás
Sajóabony
2019

**A TETT
A LÉNYEG**

EMIH technikai szám: 1287

Egyházi **1%**

www.zsido.com

EMIH

Ételosztás
Felvondulási tér, Budapest
2016

**A TETT
A LÉNYEG**

EMIH technikai szám: 1287

Egyházi **1%**

www.zsido.com

EMIH

Gyermekotthon támogatása
Állatkerti látogatás
2016

A stratégiai program keretei között a tapasztalatcserén felül célunk az élő kapcsolat kiépítése, a bizalom erősítése és a közös cselekvés megalapozása, továbbá közös programok együttes kidolgozása, különös figyelemmel a helyi szociális igényekre és a fiatalokat érintő edukatív és kulturális aktivitásokat kiemelve.

Segítse karitatív munkánkat!

Ajánlja fel **egyházi szja 1%-át** az EMIH szeretetszolgálatának javára!

Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség | Technikai szám **1287**

Civil szervezeteknek felajánlható 1%-át kérjük, adja a **Chábád Lubavics Zsidó Nevelési Alapítványnak** a zsidó közösségi és vallási élet támogatására.

Adószám: 19663038-1-42

Felajánló szelvényt talál az Egység magazin mellékletében

